

Зінаїда Козирєва

До питання моделювання іменника в «Словнику української мови»
в 4 т. (АСУМ)

В інструкції до укладання словникових статей у «Словнику української мови активного типу» (далі – АСУМ), зокрема іменника, напрацьованій співробітниками відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України, зазначено, що типова структура статей АСУМ наслідує і розвиває традицію укладання академічних нормативних тлумачних словників, проте специфіка АСУМ як словника «активного», який подає стан українського лексикону та фраземікону початку ХХІ ст., має свої особливості.

1. Іменники відмінювані подаємо в АСУМ в називному відмінку однини із зазначенням наголосу (наголосів за наявності варіантів), закінчення родового відмінка однини і роду іменників, якщо за їхнього відмінювання не відбуваються зміни в основі слів та (або) місця наголосу. Для назв істот і часто персоніфікованих неістот подаємо закінчення форми кличного відмінка однини:

ветеран, -а, ч., кл. -е, висок. 1. Досвідчений, бувалий воїн, учасник багатьох боїв. *Заговорили обстріляні та гартовані в тюрмах ветерани* (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 37); *Коли в пермському таборі № 36 я зустрівся з ветераном УПА Дмитром Бесарабом, то був вражений його розповідями* (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 135); *Серед цих людей чимало й ветеранів, які витрачають залишки своєї енергії на протести проти фантоматичних "загроз" НАТО, замість того, щоб поцікавитися, чому парламент виділив на його, ветерана, оздоровлення 17 гривень на рік, а на себе – міністра та "народного обранця" тих самих гривень – 250 тисяч* (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 502). || Як частина складного слова. *Пілат докладає відчайдушних зусиль, щоб урятувати Ісуса, але він безсилий перед розбурханим єврейським натовпом, що вимагає розп'яття. У його розпорядженні всього жменька солдатів-ветеранів, не здатних чинити опір масі знавіснелих фанатиків* (З. Косідовський, Оповіді євангелістів, перекл. з пол. Л. Родніна, В. Калюжна, 1985, 206). 2. чого. Старий, заслужений діяч, працівник. *Дипломати прагнули якомога швидше повернути його до штабу і відправити назад на батьківщину, але залучати японську поліцію – означало розголошувати те, що сталося. У той же час, якщо вони спробують застосувати до нього силу, Делчєф, ветеран руху спротиву під час Другої світової війни, буде опиратися, і врешті-решт, поліція таки втрутиться* (К. Ое, Обступили мене води..., перекл. з япон. Д. Москальов, 2014, 162). * Обра-

зно. Тут, відразу ж за двориком, дубки дружньо [дружно] збігали вниз і губилися в зеленому мерехтінні. Подекуди випиналися своїми коронами мугутні **ветерани**, але око здатне було сприйняти лише цілу балку, що бігла кудись у заворожений сонцем світ. ..Котилося й котилося в балку чорне каміння, гупало у столітні груди **ветеранів**, замурувало їх живцем – невідворотно, набезвік [на безвік] (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 55);

васількí, -íлькíв, *мн.* (*одн.* **васільбóк,** -íлькá, *ч.*), *бот.*

1. Трав'яниста кущова рослина із запашними синіми квітками, що в давнину використовувалися в народних обрядах; деякі види вирощуються як ефіроолійні культури. «**Васильки** у полі, **васильки** у полі...» *Десь там, у полі, подруго Волошко, і знайшли мертвого Василька* (В. Шкляр, Троща, 2017, 231). || У народній уяві символізують молодість, дівочу ніжність і честь; використовувалися широко у весільній обрядовості. *Я здогадався, що сталося щось незвичайне. Це було видно і з Брзового збудженого обличчя, мовби натхненного якоюсь поетичною строфою («..і у тебе, мила, **васильки** з-під вій...»)* (В. Шкляр, Троща, 2017, 228). **2.** Квіти цієї рослини. **Васильки** у полі, **васильки** у полі... *Нема васількíв. Відцвіли* (В. Шкляр, Троща, 2017, 233). * *Образно. Михася трохи подумала і, показавши Свердлову «васильки з-під вій», поцікавилася: – Це що – допит?* (В. Шкляр, Троща, 2017, 263);

верба́, -í, *кл.* *вёрбо;* *мн.* *вёрби,* *верб;* *дві* (*три, чотири*) *вербí,* *ж., бот.* Дерево або кущ із гнучким гіллям, цілісними листками і квітками, зібраними в сережки; за народними уявленнями – має оберєгові властивості. *А верба, віддзеркаливши мертве гілля, Заскрипіла, немовби деркач у гаю: – Прийде лютий мороз, помертвіє земля – Отоді ти поглянеш на вроду мою* (М. Руденко, Поезії, 1991, 87); **Верби** й *тополі, діброви й гаї, Стежка між нивами плідними, Гордо я вас називаю - "мої", Щиро вважаю вас рідними* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 98); *Вершники, ховаючись від дощу, спішилися і збилися в купи попід старими **вербами**, що росли над руслом пересохлої річечки* (В. Шкляр, Маруся, 2014, 233); *Вітаю і тебе, старенька **вербо**, давно не бачилися* (В. Шкляр, Троща, 2017, 232). || Ужив. як національний символ рідного краю, батьківської землі. *Широковідоме сьогодні не тільки в Запоріжжі, а й в усій країні творче об'єднання «Цвіт калини». Так назвали.. його тому, що калина вважається символом України, а, як кажуть у народі, без **верби** і калини нема України* (Т. Кара-Васильєва, Історія української вишивки, 2008, 304). **Плакуча верба́** – вид білої верби з довгими вислими гілками; у традиційній народній культурі символізує опечалену матір або вдівство. *Віктор відчинив вікно й покликав: – Горпино Макарівно! Із окремого будиночка, що стояв серед плакучих верб, вийшла немолода жінка* (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 200); *Я тільки сказав: – **Плакучі верби** зробили корейців людьми довірливими і кволими* (За переказами, засновник Кореї Кі Чжа назвав столичне місто Югеном (столиця

плакучих верб), щоб пом'якшити характер його мешканців – Р.А.) (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 338); **Стелюча верба** – тс. **плакуча верба**. *Немовби вдруге цього дня прокинувся, обвів зором ще засніжений пруг стелючих верб і жерепу, прочалапав опливною цариною і повернув назад* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 417). ◊ **На вербі груші** – безглузда вигадка, нісенітниця. *Разом з танками йдуть у "запас" і хитромудрі ідеологи вчорашнього дня, популяризатори примусової віри в майбутнє щастя і в груші на вербі...* (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 95);

вдівець (удівець) і вдовець (удовець), -вця, ор. вцём, кл. -ю, ч. Чоловік, у якого померла дружина. *Авраамові набридло жити вдівцем, він знову почував себе молодим і надумав одружитися вдруге* (З. Косідовський, Біблійні оповіді, перекл. з пол. О. Ленік, О. Федосенко, 1968, 52); *Він [Слепньов] пригадав, що пан Мечислав, здається, вдівець, і неприязнь його посилилася* (В. Лис, Маска, 2012, 80). || Як частина складного слова. *Вона [графиня] просто заслала суперницю до глухого гірського сільця, яке належало їй, повеліла спорудити маленький будиночок і видати спокусницю заміж за **вдівця**-селянина* (В. Лис, Маска, 2012, 249);

вдова (удова), ї, кл. вдово; мн. вдови, вдів; дві (три, чотири) вдови, ж. Жінка, в якої помер чоловік; син. вдовіця. *Я нишком спостерігав жебраків, сповитих у чорні шалі **вдів**, юнаків і дівчат з чорними жалобними стрічками на рукавах, зморщеними, мов порхавки, дідів, прилизаних батьків і виснажених матерів* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 329); *Всі були Олені раді, Прославляли знову й знову Її цноту вірні **вдови*** (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 175); *Здавна займалися золотощвейним мистецтвом у жіночому Ніжинському Введенському монастирі, заснованому в 1660 р. **вдовою** стародубського полковника С. Бреславського Ганною, яка була його першою ігуменею* (Т. Кара-Васильєва, Історія української вишивки, 2008, 97); *Якось, кілька років тому, графиня напівжартома спитала Пелагею, чи не хотіла б та заміж за Гната. Пелагея була **вдовою**, чотири роки тому її чоловік потонув під час льодоходу на Стиру, була бездітною, всю свою нерозтрачену ніжність віддавала маленькій пустунці Ядзі, і графиня щиро бажала їй щастя* (В. Лис, Маска, 2012, 50); *Петлюра відкинув назад чуба, глибоко затягнувся цигаркою. – Зважаючи на великі заслуги отамана Соколовського перед Україною, я призначаю його **вдові** Надії пенсію в розмірі шістнадцять тисяч вісімсот гривень на рік* (В. Шкляр, Маруся, 2014, 77). || Як частина складного слова. *Відомо, що до неї, гарної і розумної **вдови**-княгині [княгині Ольги], сватався сам візантійський імператор Костянтин Багрянородний. Та княгиня Ольга його перехитрила. Спочатку вона відмовила тим, що сказала, що не годиться християнину одружуватися з язичницею* (В. Лис, Маска, 2012, 165); *Дорогою додому, приблизно за тиждень, бо пані Гелена заїжджала ще до своєї родички, **вдови**-поміщиці, на її екіпаж*

направ небезпечний бандит, відомий на ціле воєводство як людина в помаранчевій масці (В. Лис, Маска, 2012, 187). **Циганська вдова короля** – нового претендента на трон у ромів призначає вдова ватажка (короля) – так роми називають особу переважно низького рангу, яка здійснює ризиковий зв'язок між ромами та неромами. *Все-таки для заходу Галицька республіка, яка вона не є, – сотворіння небезпечне. Там відчують, що тут є сили для соціалістичного перевороту. Польща виступить в ролі циганської вдови короля* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 142); **Чорна вдова** – а) рід отруйних павуків, самки якого з'їдають самців відразу після спарювання; б) перен. терористка-смертниця, вдова убитого бойовика. *На жаль, я став господарем свого помістя, але, може, це й краще, бо нині розвідник схожий на чорну вдову: використовує і вбиває* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 1042); в) перен. небезпечна жінка, чоловіки якої вмирають один за одним. **Вдовіна лєпта; Лєпта (гріш) вдові (вдовіці)** – посильна участь, формально невеликий внесок у спільну справу, який має внутрішню значимість з огляду на свою відносну вартість для особи, яка його робить. *Притчі, особливо про багача і Лазаря, про багатого юнака або вдовиний гріш, а також такі епізоди, як вигнання міняйлів із храму, характеризують Ісуса як вірного друга пригноблених і суворого суддю сильних світу цього* (З. Косідовський, Оповіді євангелістів, перекл. з пол. Л. Родніна, В. Калюжна, 1985, 52);

вдовіця (удовіця), -і, ор. -єю, кл. -е; мн. -іці, -іць, ж. Тс. **вдова́**. *Передамо слово самому авторові «Діянь апостолів»: «... Учинилося в елліністів ремствування на євреїв за те, що вдовиці їхні занедбані були у щоденному роздаванні потрібного» – Такі люди могли обуритися від того, що в їх кристально чисте товариство втерлася пара шахраїв, яка спробувала відразу після хрещення утаїти від громади частину свого багатства, порушуючи таким чином назорейський принцип спільності майна* (З. Косідовський, Оповіді євангелістів, перекл. з пол. Л. Родніна, В. Калюжна, 1985, 86); *Єрусалимських євреїв, що відали спільним майном секти (певно на тій підставі, що вони в ній переважали), звинуватили в тому, що «у щоденному роздаванні потрібного», тобто при розподілі їжі й одягу, вони кривдили еллінських удовиць. Це було серйозне обвинувачення, яке привело врешті-решт до відкритого конфлікту – Такі люди могли обуритися від того, що в їх кристально чисте товариство втерлася пара шахраїв, яка спробувала відразу після хрещення утаїти від громади частину свого багатства, порушуючи таким чином назорейський принцип спільності майна* (З. Косідовський, Оповіді євангелістів, перекл. з пол. Л. Родніна, В. Калюжна, 1985, 87); *Сама вдовиця жала й молотила, І для дітей сама коржі пекла* (М. Руденко, Поезії, 1991, 220); *Гуцули з поваги до батька допомогли вдовиці, чим тільки могли, та вона зниділа в тузі* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 407); *Молодиця оперіщила конячину грабовим пу-*

жалном. «Нема при хаті господаря, – подумав старий. – Видко, вдовиця. І без батого їде...» (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 209); *Топарх загинув, і Сугдею не було кому й обороняти, коли слов'янська дружина Бравлина висадила на берег зі своїх лодій... Переклавши все те, тлумач шаснув за темні колони і звідкись виштовхав повиту чорною шаллю високу жінку. ..З-під тонкої шалі зблиснули великі очі. Чи, може, то непрошені сльози викотились на трепетні вії молодої вдовиці* (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 123). || Як частина складного слова. *Таке явище, як шлюби ясновельможних панів із дівчатами-кріпачками, якщо останні виростили вродливими, було не таким уже й рідкісним у тодішній Речі Посполитій. Рідше, але все-таки траплялося, що пані-вдовиця брала собі в чоловіки кмітливого та вродливого слугу, який їй сподобався* (В. Лис, Маска, 2012, 112).

вегетаріанець, -нця, ор. -нцем, кл. -ю, ч. Послідовник вегетаріанства; син. ботанофаг, сироїд. *Кобиллянський – переконаний українець, – ніколи, так би мовити, не служив чужим богам і готовий записувати рідною мовою навіть те, що їсть, хоч гігієніст, вегетаріанець, не визнає міцних напоїв і тютюну...* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 904)

їжак, -а́, кл. -а́че, ч. **1.** зоол. Невеликий ссавець із голками на тілі. А термін "дружби народів-братів", як ніколи, набув сюрреалістичного змісту. Це ніби сказати: *пітон і їжак прогулюються під ручку. Пітон думає, як би йому безболісно проковтнути їжака, а їжак думає, як би краще настобурчити колючки, щоб стати пітонові поперек горла* (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 417). * Образно. *Один з найбільших філософів ХХ століття Ісайя Берлін уславився, зокрема, щасливо знайденою формулою щодо культурно-психологічної різниці між Західною та Східною Європою. Посилаючись на байку Архілоха, філософ називає західних європейців "лисицями", а слов'ян – "їжаками"* (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 417). * У порівн. *Я знайшов на полиці старі газети й, лежачи на прічах, шарудів ними, як їжак у сухому листі* (В. Шкляр, Троща, 2017, 216). **2.** перен., розм. Тип короткої зачіски (коротше тільки «під нуль»), коли верхню частину голови підстригають так, щоб залишити волосся однакової довжини, повторюючи контури голови. *Це він [чекіст] так пожартував, але ніхто не сприйняв його жарту, бо й у підполковника Хорсуна їжак на голові ще дужче наїжачився* (В. Шкляр, Троща, 2017, 132). || у знач. присл. **їжакóм**, розм. Настобурчено (про волосся, шерсть і т. ін.). **3.** військ. Оборонне пристосування у вигляді схрещених колод або рейок, обмотаних колючим дротом. Δ **Морський їжак**, зоол. – морська безхребетна тварина роду голкошкірих. * У порівн. *Він [Птаха] хотів знову зануритися в сон, хай навіть він був густо, як морський їжак, усіяний голками страху* (К. Оє, Власний досвід, перекл. з япон. Є. Козирєв, 2014, 26). ◇ **Під їжакá** – дуже коротко підстрижене волосся (волосся верхньої частини го-

лови має однакову довжину). *Антін Кравс справляв враження статечного бойового генерала – тверда військова постава, щільно підігнаний мундир, на комірі срібна зубчатка на золотому підкладі. Сиве волосся підстрижене під «їжака», довгообразе лице, широке міцне підборіддя* (В. Шкляр, Маруся, 2014, 80); *У їжаківі коліючкі вбиратися* – ставитися недовірливо, підозріливо, вороже до кого-н.; виражати недовіру до когось, наїжачуватися. *У степу було значно краще – більше волі, більше поезії. Та й люди здавалися йому незрозумілими – ніби кожен у їжаківі коліючки вбирався* (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 207); *Їжакá голіруч не візьмеш* – неможливо подолати складні обставини; *син. лóбом стінки не проб'єш. Життя, казав покійний батько, це як гра в ката-мишки; тут лобом стінки не проб'єш і їжака голіруч не візьмеш. Недарма казали в народі: «Не той козак, хто переміг, а той, хто викрутився»* (Б. Антоненко-Давидович, Сибірські новели, 1989, 150).

2. Фонетичні варіанти реєстрових слів подаємо в одній статті. Структурні варіанти слів (з різними формотворчими афіксами, належні до різних граматичних категорій, з різним порядком компонентів) розробляємо в окремих статтях; один із варіантів тлумачимо за допомогою відсильної формули «Тс.» із зазначенням більш активного, частіше вживаного і стилістично менш забарвленого варіанта.

латіна, -и і **латінь**, -і, ор. -нню, ж. Латинська мова. *Тільки в IV столітті св. Ієронім (340 – 420) переклав Новий завіт на латинь (переклад цей відомий під назвою «Вульгата»), а понад три століття християни користувалися грецьким текстом Нового завіту* (З. Косідовський, Оповіді євангелістів; перекл. з пол. Л. Родніна, В. Калюжна, 1985, 25); – *«Пілат» у нашому перекладі «Пишний», – задумливо сказав Федькович. – Та відправи у нас відбуваються або латиною, або церковнослов'янською мовою* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 907); *В Україні часів Могилянської академії – в XVII столітті – у сільських школах діти вчили латину* (О. Пахльовська, Ave, Еуропа!, 2008, 447); *Не випадково на міжнародному конкурсі на мотто нової Європи, проведеному в 2000 році, одним з "кандидатів" на офіційне прийняття стало мотто, запропоноване з боку Італії, що звучало латиною так: «In Libertate coniuncti» – «об'єднані свободою»* (О. Пахльовська, Ave, Еуропа!, 2008, 177);

вєлет, -а, кл. -е, ч. Тс. **вєлетень**. *Кривов'яз пильно подивився уздовж вулиці, немов когось виглядаючи, і нахмурився. – Я не можу примиритися, що Франкові не присудили Нобелівської премії. ..Ви, молодь, мусите щонайшвидше збагнути, який це вєлет* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 289); *Коли він [Гаррі] познайомився з Гегрідовим братом по матері, зловісним вєлетом, що мав хист до виривання дерев з корінням, словниково-вий запас того складався з п'яти слів, двоє з яких він не вмів до пуття ви-*

мовити (Дж. Ролінг, Гаррі Поттер і Напівкровний Принц, перекл. з англ. В. Морозов, 2005, 149); – *Що ви! – поважно відкинула за спину кінчики шовкового повою стара богиня життя Жива. – На побережжі цього холодного моря – сила-силенна племен слов'янських. Могутніх і відважних ратаїв і воїв. Сусідні народи їх нарекли велетами. І море це холодне також давно назвали Велетенським* (Р. Іванченко, Зрада., 2013, 6); *Але вільний сміх / ніби зраджував темну тайну / дрімотного велета / який боїться свічад* (Є. Сверстюк, Писані синім крилом, 2015, 214); *Африканський континент формою нагадував череп похнюпленого чоловіка. Понурими, сумними очима цей велет дивився на Австралію, батьківщину коал, качкодзьобів та кенгуру* (К. Оє, Власний досвід, перекл. з япон. Є. Козирєв, 2014, 6); * *У порівн. Птаха був важким, як велет під чарами* (К. Оє, Власний досвід, перекл. з япон. Є. Козирєв, 2014, 202). || Як частина складного слова. *Герміона поплескала Гегріда по плечі, не знаючи, що й казати. Гаррі знав, що.. Гегрід міг подарувати злому дракончикові іграшкового ведмедика, бачив, як Гегрід лагідно щось наспівував велетенським, оздобленим присосками й жалами, скорпіонам, або вмовляв бути чемним свого драгівливого брата-велета* (Дж. Ролінг, Гаррі Поттер і Напівкровний Принц, перекл. з англ. В. Морозов, 2005, 204 – 205)

вѐлетень, -тня, ор. -тнем, кл. –тню, ч. **1.** Казкова істота або людина величезного зросту і великої фізичної сили; син. вѐлет, богатір, колóс; ант. кáрлик, ліліпúт, коротúн, куцáн. *Ксеня.. посадила Володимира навпроти Криворучка. Це був мовчкуватий велетень, що ніяковів, як дівчина, і старанно ховав свої важкі кулаки під столом на колінах* (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 323); *Відлига не пробудила велетня, зачаклованого страхом. І тим більше не привела до тям тих бовдурів і негідників, що майстрували стелю* (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 24); *Маленьке – не смішне, Адже мале і зерно, Що силу велетням і геніям несе* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 138); – *То були смертежерри, – пояснив Фадж. – Посіпаки Того-Кого-Не-Можна-Називати. І... і ще ми підозрюємо втручання велетня* (Дж. Ролінг, Гаррі Поттер і Напівкровний Принц, перекл. з англ. В. Морозов, 2005, 17); *Йому [І.Я. Франку] повторився давній сон / але прихований каменярь / вже наче обріс бородою / одвічного незабутнього пророка / який сіяв слова мудрости і любови / з вірою у вічність Доброго Зерна / у всемогутність Бога Правди / сіяв на невдячній каменистій рідній ниві / тій самій / яку велетні засівали кістками / в пориві до країни щастя* (Є. Сверстюк, Писані синім крилом, 2015, 240 – 241). || Як частина складного слова. *Знали римляни і знали готи Гордих велетнів-степовиків. Пальці, звиклі до меча й роботи, Наче віск, зминали сталь віків* (М. Руденко, Поезії, 1991, 291). **2.** перен. Предмет або істота, що своїми розмірами значно переважає інші подібні предмети, істоти; гігант (у 2, 3 знач.); син. верст(в)á, дїлда фам., одорóб(а)ло розм. Рабів

замучених вбивала варта, А голод навіть **велетнів** боров (М. Руденко, Поезії, 1991, 57); Коли спускатиму камінь, буде захоплююче видовисько. Дрібно́та летітиме зигзагами [зигзагами], чіпляючись за кожну виїмку, а **велетні** прогоготять громом, зірвуть за собою насип, опишуть в просторі стрімку лінію, мов бронейні кулі (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 73); Обабіч шляху незворушно стояли височенні дуби, поміж ними чахнули стрункі сріблясті граби. Схоже було, що столітні **велетні** схопили тендітних колег попід боки і тримають у нерішучості, не знаючи, як із ними обійтися (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 109); Під крилатим **велетнем** дубом, над стрімким узвишсям піднімався тут [на Перуновій горі] висічений із дерева чотириликій ідол (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 26). || Як частина складного слова. Тисячолітні **велетні**-дуби, В живу броню закована могутність! Скажіть мені, ви вільні, чи раби – У чому ваша сила, ваша сутність? (М. Руденко, Поезії, 1991, 80). **З. перен.** Про людину, яка зробила або робить щось надзвичайне, що вимагає великих здібностей, праці, мужності, великого напруження сил; син. гігант, титан. **Залізний велетень** [князь Володимир], рубака Ставав покірливим дітям, В її [Рогніди] ногах до ранку плавав, Знесилений лихим життям (М. Руденко, Поезії, 1991, 307); Мені сумно за **велетнями**. Мовчазні Атланти української Атлантиди, хто допоможе світові почути ваші голоси? (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 130); Постмодерне шевченкознавство застосувало до нього [Т.Г. Шевченка] психоаналітичні (найчастіше псевдопсихоаналітичні) методи. Між цими двома полюсами "критичної думки" провалюється в небуття **велетень**, який таки мав нещастя бути пророком, тож і розтинав своїм лазерним поглядом вулканічну матерію історії, вивертав брили архаїчних ідеологем, бачив магму молодих націй у гангренозних надрах імперії (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 228); Йому [І.Я. Франкові] наснився шлях / у гурті **велетнів** / добровільно прикутих до скелі / яку їм призначено розбити / щоб пробитись до світла (Є. Сверстюк, Писані синім крилом, 2015, 239). **Велетень (велетні) дүху** – той (ті), хто сповнений внутрішнього багатства, стійкості, благородства і здатний надихати, запалювати, одухотворяти інших. Тепер він [Тис] знає своє призначення. Залишилося зібрати команду, яка допоможе втілити геніальний задум у життя. А команда вже є, у нього є вірні товариші, які ніколи не зрадять. Уже завтра він піде до Ікара – той аж просяє, коли почує Тисову ідею. Він збере усіх друзів, цю команду **велетнів дүху**, патріотів, українців (А. Любка, Карбід, 2015, 11);

вївезення, -я, с. Дія за знач. **вївезти, вивóзити** 1 – 3. Нині вже всім стало відомим.. про масове **вївезення** людей до Сибіру (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 72); В усі часи це були землі для пограбування й **вївезення** на невольничі ринки Криму і Туреччини рабів (П. Толочко, Несподівимі путі України, 2004, 170).

вйвіз, -возу, ч. 1. Тс. **вйвезення**. У 1648 р., коли українські землі вразила засуха і стався страшний неврожай, тільки безперешкодний **вйвіз** зерна із Росії врятував Україну від голоду (П. Толочко, Несповідимі путі України, 2004, 171); Спостерігається примітивізація російської економіки, спрощення структури експорту і посилення залежності економіки від **вйвезу** енергоносіїв (О. Пахльовська, Ave, Еуропа!, 2008, 564); Але незріла Італія не тільки не мала капіталу для **вйвезу**, вона мала звертатися по іноземний капітал, щоби задовольнити свої найнагальніші потреби (А. Грамші, В'язничні зошити, перекл. з іт. Р. Тис, 2017, 207). 2. Загальна кількість і вартість вйвезених за кордон товарів; син. е́кспорт; ант. вв́езення, ввйз, і́мпорт.

вйдовисько, -а, с. Тс. **вйдовище** 1. Кілька віків бродячі юрби пророків були в Ханаані звичайним **вйдовиськом** (З. Косідовський, Біблійні оповіді, перекл. з пол. О. Ленік, О. Федосенко, 1968, 349); У нашому повітовому місті не те що ніхто, навіть з найбагатіших купців, не мав свого власного автомобіля, а взагалі, автомобіль на вулиці – це було таке дивне **вйдовисько**, що про нього потім кілька днів охоче говорили місцеві й вуличні хлопчиська (Б. Антоненко-Давидович, Печатка, 1979, 32); Ми клячили з похиленими головами. Напевне, це було зворушливе **вйдовисько**, бо священник [священник] покидав Церкву з почервонілими заплаканими очима і низенько вітався з усіма стрічними офіцерами (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 432); Я розжився на брезентового плаща і колю камінь. ..Коли спускатиму камінь, буде захоплююче **вйдовисько** (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 73)

вйдовище, -а, с. 1. Те, що відкрите для споглядання і привертає увагу. Навіть німці остовпіли від цього **вйдовища**, і якби хтось із полонених кинувся зараз тікати, то, може б, і поталанило сміливцеві (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 220); Олеся була зачарована **вйдовищем** могутнього привілля, яке відкрилося їм за Чорноморкою – степ збігав до моря, в далі, скільки сягало око, виграла на сонці синя морська просторінь, що величністю і чистотою своєю була схожа хібащо на весняне небо (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 403); Натовпові байдуже до причин, йому влаштувай **вйдовища**... (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 219); Ліва вітрина була забита запаморочливою кількістю всіляких товарів, що оберталися, ляскали, спалахували, підстрибували і верещали: у Гаррі аж засльозилося в очах від такого **вйдовища** (Дж. Ролінг, Гаррі Поттер і Напівкровний Принц, перекл. з англ. В. Морозов, 2005, 104); У Гаррі перед очима ожило яскраве **вйдовище**: портрет Сіріусової матері, що висів у коридорі будинку номер дванадцять на площі Гримо. Портрет верещав і плювався (Дж. Ролінг, Гаррі Поттер і Напівкровний Принц, перекл. з англ. В. Морозов, 2005, 48); Вночі його [Слепньова] розбудили злякані крики. За вікном палахкотіла заграва. У двері кімнати, відведеної для гостя, вже

грюкали. Наспів одягнувшись, він вискочив надвір, де вже були Антон, його молода дружина, діти і прислуга. Слепньов зупинився, вражений апокаліптичним **видовищем**. Палав увесь хутір (В. Лис, Маска, 2012, 101); На дні колиски лежало тільки складене у декілька разів вовняне покривало та рулон вати. На них досі яскраво червоніли плями ще не висохлої крові, але вже більше не викликали у пам'яті Птахи того моторошного **видовища** – його дитини із перев'язаною бинтами головою та гумовими трубками у ніздрях, через які немовля потроху ковтало кисень з балонів (К. Оє, Власний досвід, перекл. з япон. Є. Козирєв, 2014, 45). **2.** Вистава (театральна, циркова і т. ін. * У порівн. Мальовничий, тишній, мов прекрасне **видовище**, обряд, пов'язаний з культом Ваала і Астарті, збуджував уяву ізраїльтянина і більш відповідав його примітивній натурі, аніж пуританська релігія Мойсея (З. Косідовський, Біблійні оповіді, перекл. з пол. О. Ленік, О. Федосенко, 1968, 253)

Проте інколи ця настанова потребує коригування. Так, у СУМ одиниці **виднокі́л** і **виднокóло** подано в різних статтях, обидві із закінченням **-а** в родовому відмінку однини. На це орієнтує укладачів також робоча інструкція. Через практичну неможливість розрізнити з цитатного матеріалу, зібраного з різних джерел, про який з двох іменників, засвідчених у непрямих відмінках, ідеться, схиляємося до думки, що такі одиниці слід, мабуть, об'єднувати в одній словниковій статті. Іменник **П** відміни твердої групи **виднокі́л** у родовому відмінку однини згідно з чинним правописом, має закінчення **-у** («закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах) мають іменники – назви просторових понять та їхніх різновидів» (§ 82, п. 2-5) [УП-2019: 116]. (Інакше див. у СУМ нижче).

Пор. у СУМ: **ВИДНОКО́ЛО**, **-а, с., поет.** Обрій, горизонт. *Далеко розляглась долина Йорданська, на видноколі мріють гори* (Л. Укр., I, 1951, 147); *Даль засніжена, крута, Синь небесна виднокола Снігом сіє* (Мал., Чотири літа, 1946, 107); *Можна.. з батькового плеча побачити, як несподівано ширшає видноколо землі* (Стельмах, I, 1962, 510); // *Простір, який можна охопити зором. У сніжистім видноколі Рідні видяться тополі* (Рильський, I, 1956, 281) (СУМ 1: 389).

ВИДНОКІ́Л, **-ко́ла, ч., поет.** Те саме, що **виднокóло**. *Потемніли видноколи, Скрізь таке, хоч в очі стрель* (Граб., I, 1959, 576); *По небу пливають важкі грозові хмари. Сліпучі блискавки полосують виднокіл* (Збан., Між.. людьми, 1955, 24); *На світі Нема животворніших сил за промені, щедро проліті з Москви на земний виднокіл..* (Бажан, Роки, 1957, 264). (СУМ 1: 389).

У матеріалах АСУМ пропонуємо подати ці іменники так?:

виднокі́л, **-ко́лу, ч. і виднокóло**, **-а, с., трад.-поет.** **1.** Обрій, горизонт. *Туман розійшовся, сонце поменшало, втратило червоний колір, а люди все ще стояли, гадаючи, що мусить бути якесь продовження – може,*

сурми серед хмар заграють і поскачуть по **видноколу** полум'яні вершники, бо заради чого ж з'явилося оте видіння? (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 220). **2.** Поле (осяг) зору, бачення, óвид. Глиняні кручі збігають терасами до лиману, що зовні мало чим різниться від морської затоки. Протилежний берег ледь-ледь сіріє на **видноколі** (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 160); *А ген над **видноколом**, допоки день не вгас, Багряне покривало готується борам* (М. Руденко, Поезії, 1991, 327); *Полин снігів повзе до **видноколу**, Лоскоче обрій запахом гірким* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 122); *Але в якій [тюрмі] із них тебе шукати нині? Ти загубилася у гіркоті коліс. Ні звуку, ні слівця. Лиш **виднокола** сині Готують тайкома для тебе сірий ліс* (М. Руденко, Поезії, 1991, 375). || перен. Рамки, межі, осяг поняття, значення явища, процесу. *Звичайно, не можна звужувати ідейний **виднокіл** цих творів тільки отим "про Пікассо", "про Врубеля"* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 299).

3. Якщо відмінкові форми іменника мають певні особливості (чергування звуків в основі слова, випадіння голосної в основі слова або вставлення голосного, переміщення наголосу), то подаємо всі такі форми, починаючи з останньої незмінної літери або наводимо їх повністю:

вагання, -я; мн. -ання, -ань, с. **1.** Дія за знач. **вагатися**. *Коли Куций переконається, що Небера йому не потрібний, він без будь-яких **вагань** його ліквідує* (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 349); *Те, до чого старші письменники йшли через творчі муки, з людськими болями і **ваганнями**, що для них було відкриттям і знахідкою, ми з самовпевненістю і настирливістю дилетантів перетворюємо в банальність* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 302); – *Добрий вечір! – Микола зняв на порозі шматок глини з чобота, підняв ногу, дивлячись у **ваганні** на темний вивідець болота. – Молода таздиня буде200 незадоволена, що наносу бруду* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 179); *І раптом він [Мирон] засоромився свого **вагання**, бо зрозумів, що вона [Маруся] для цього й привела його до ріки* (В. Шкляр, Маруся, 2014, 208); – *Отже... мою дитину все ж оперуватимуть? – Якщо вона стане достатньо сильною, щоб перенести операцію – так, – відповів лікар, неправильно зрозумівши **вагання** у голосі Птахи* (К. Оє, Власний досвід, 2014, 113). **2.** Неспроможність відразу вирішити що-н.; син. побóювання, роздúмування, сúмнів. *Машина блимнула червоними вогнями й відразу зникла за поворотом, а Володимир, долаючи **вагання**, постукав у вікно, що виходило на вулицю* (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 346); *Нас намагалися знищити, та самі впали в могилу. Ми стоїмо над нею, оточені сумнівами, одначе тільки-но на цій могилі вибринить зелений шовк трави, як од **вагань** наших не залишиться й сліду* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 131); *Мить **вагання** інколи стає межею життя* (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 71); *Стодоля дивився на неї*

розгублено, Михася навіть у темряві побачила **вагання** на його виду (В. Шкляр, Троща, 2017, 202); Тоді на екрані з листя Китового дерева я побачив, – Такакі проковтнув слину, наче долаючи **вагання**, – як глибоко вночі під Китовим деревом зібралися всі добродішні люди нашого села (К. Ое, Обступили мене води..., перекл. з япон. Д. Москальов, 2014, 344).

3. Непослідовність у поглядах; син. невпéвненість, нерішúчість, хитáння. Іванчук осудливо похитав головою, але миттю подобрішав, навіть тінь **вагання** мигнула на його лиці: «Може, й самому почекаєти, га?» (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 63); Але певен, що жодного разу У **вагання** і сумнів час Дріб'язкові хмарки образи Не закрили б сонце від нас (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 63); Коханья, сумніви, **вагання**, терпкі до знемоги почуття разом із бурхливими ревностями до невидимих, але таких зримо уявлених суперниць люто і нещадно терзали серце пані Гелени (В. Лис, Маска, 2012, 114); Скидалися руки Гніви у щирому молінні. Душа її терзалася у **ваганнях** і сумнівах... (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 33); Океан, що омиває Африку, було надруковано зворушливим кольором зимової вранішньої небесної блакиті. Паралелі та меридіани були не механічними, як у компаса, лініями, а жирними чорними смугами, намальованими рукою вмілого художника, справляючи враження авторського **вагання** та творчої свободи (К. Ое, Власний досвід, перекл. з япон. Є. Козирєв, 2014, 5); Партія дії не спиралася на якусь певну історичну клясу [історичний клас], а її керівництво по **ваганнях** вреті-решт потягло руку за поміркованими (А. Грамші, В'язничні зошити, перекл. з іт. Р. Тис, 2017, 201). [Не] без вагáння (вагáнь) – рішуче, упевнено, без сумнівів і зволікань. Жерці, котрі після поврнення з вавілонської неволі, в період з VI по IV століття до н.е., редагували текста Старого завіту, ..послугувались стародавніми, народними переказами, але без **вагання** препарували їх для своїх заздальгідь задуманих релігійних цілей (З. Косідовський, Біблійні оповіді, перекл. з пол. О. Ленік, О. Федосенко, 1968, 20); Левій був особою незвичайною в колі учнів Ісуса. Його щирість і релігійна ревність виявилися хоча б у тому, що він без **вагань** відмовився від спокійного життя збирача податей і пішов «за голосом господнім» (З. Косідовський, Оповіді євангелістів, перекл. з пол. Л. Родніна, В. Калюжна, 1985, 34); Без пощади, **вагання** і жалю / Кожне слово б'є в ціль, мов снаряд (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 60); Росія планує витратити більше третини свого бюджету на якусь таємничу суперзброю, здатну знищити планету. Тому Бжезінський без **вагань** називає Росію "фашистською нафтодержавою" (О. Пахльовська, Ave, Еуропа, 2008, 291); Слепньов, не без **вагання** висловивши те, що думав, чекав, що його співбесідник і господар спалахне, але той лише голосно зареготав. Навіть вдарив долонею об стіл і весело подивився на Слепньова (В. Лис, Маска, 2012, 253); Він [Кавур] без **вагань** зтягає весь Південь і Острови у страшну торгівельну кризу, лишень щоби

зміцнити промисловість (А. Грамші, В'язничні зошити, перекл. з іт. Р. Тис, 2017, 207); Він [Стодоля] ..сказав, що я мухи не годна вбити, не те що людину. «Мухи – так, – погодилася я. – А зрадника – без вагань» (В. Шкляр, Троща, 2017, 195);

ва́жіль, -желя, ор. -желем, ч. **1.** Пристрій у вигляді обертового стрижня, що служить для піднімання, підважування чого-н. шляхом зрівноваження більшої сили меншою; син. підойма, підва́га, вірло діал. || Деталь машини у вигляді стрижня з ручкою для регулювання чого-н. Він [Тис] натиснув на **важіль** зливного бачка, але води в ньому не виявилось (А. Любка, Карбід, 2015, 70); – Кілько [скільки] вам грудочок цукру? – спитала [Стефа], клацаючи **важелем** шипучої кавоварки (В. Шкляр, Троща, 2017, 33). **2.** перен. Засіб, яким можна активізувати діяльність кого-, чого-н.; син. стімул. Непоступливість "правих", які зосредили у своїх руках владні **важелі**, але за сім років урядування не тільки не примножили спадку, залишеного їм "лівими", а й розтринькали його, не має морального виправдання (П. Толочко, Несповідимі путі України, 2004, 94); У 2002 році з'явилася друком книжка "Рука Росії" Строба Телбота.. Це унікальний за своїм цинізмом політичний документ, який свідчить про безцеремонний поділ світових **важелів** впливу, який відбувся зокрема завдяки роззброєнню України (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 153); Самі розумієте, що в такому випадку поліція задіє свої науково-технічні ресурси та політичні **важелі**, щоб сфабрикувати справу про озброєну банду, яка становить загрозу суспільству (К. Оє, Обступили мене води., перекл. з япон. Д. Москальов, 2014, 481); * Образно. А, може, й сам Борис Корнійович – лише **важіль** у цій кримінальній машині. Не твинтик, але й не керманіч – **важіль** (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 316). Δ **Архімедів ва́жіль**; **Ва́жіль Архіме́да** – а) фіз. Прилад для демонстрування явища виштовхування рідиною зануреного в неї тіла і вимірювання величини виштовхувальної сили (сили Архімеда); б) перен. Рушійна сила; засіб, що ідеально підходить для розв'язання завдання будь-якої складності. Треба тільки намацати в собі той **архімедів важіль**, той стрижень себе самого й цупко держати його в руках. Тоді буде інше, прекрасне життя і проста, логічна смерть (Б. Антоненко-Давидович, Смерть, 1989, 129); «Капітал» Марксів... Що це? Тора, Євангелія [Євангеліє], Аль-Коран чи **важіль Архімеда?**.. (Б. Антоненко-Давидович, Смерть, 1989, 51).

весна́, -й, кл. вєсно; мн. вєсни, -сен; дві (три, чотири) весні, ж. **1.** Пору року, що настає після зими перед літом і характеризується потеплінням та цвітінням рослин. Всеньку **весну** і літо де-небудь, ось хоча б на отій поляні, – чи може бути більша приємність!.. (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 656); Доцвітали конвалії в травах, Голубої **весни** прапори (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 162); Буяла **весна**, а **весною** ніхто не вірить у кінець життя (Р. Іванченко, Зрада., 2013, 84); –

Звичайно, якби це була **весна** чи літо, пішли б на берег Дніпра, а так ні, сядемо десь за чаєм, а потім трохи походимо містом, – безапеляційно розписував програму Юрко (В. Шкляр, Троща, 2017, 318); Не годилося вито-птувати стежку біля криївки, в якій доведеться заквартирувати до **весни** (В. Шкляр, Троща, 2017, 329). * У порівн. Цього Великодня я чекав, як **весни**, і все допитувався про дату в бабусі, яка приносила їжу (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 147). **2.** перен. Молодість, роки дитинства і юності. *Моя друга весна в цьому місті настала пізньої осені, коли дерева скинули з себе листя і холодні колючі вітри розносили його вулицями разом зі сміттям та пилюгою* (В. Шкляр, Троща, 2017, 291). || Що-н. початкове, яке провіщає розквіт, розвиток, перемогу чогось. || Світле, радісне почуття. **3.** Рік (тільки при визначенні віку кого-н.). *1905 рік на Варю, очевидно, ніяк не міг вплинути, бо їй було тоді тільки п'ять **весен*** (Микола Хвильовий, Вибрані твори, 1932, т. 1, 43). **Велі́ка весна́; Весна́ наро́дів** – буржуазно-демократичні та буржуазні революції 1848 – 1849 рр. в Австрії, Німеччині, Італії, Франції, Угорщині. *Недолугі часи загнали Федьковича між гірські лупаки, в безгомінний запуст – ніби спокутувати за те, що був дитиною **Великої весни**, не потримав у руках рушниці поруч з мужніми і нескорено-зламаними* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 819); *Його [Юрія Федьковича], окрім усього, не переставав мучити і підточувати образ потопленої в крові усіма монархами світу **Весни народів**, і він зрозумів, що образ той буде йому тут увижатися в тисячах відбитків і слідів* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 819); *Та привіз Роткель із Берліна кілька томиків німецьких поетів-містиків з самоповішаного світанку романтизму. В них Федькович почерпнув «солоних вод» перед кривавим водопіллям сорок восьмого року й **весни народів*** (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 926); **Календа́рна весна́** – одна з чотирьох пір року між зимою та літом; складається з трьох місяців: березня, квітня і травня у Північній півкулі та вересня, жовтня і листопада у Південній. *Байстрюк народився у день, коли, незважаючи на **календарну весну**, майже від самого ранку мела заметіль* (В. Лис, Маска, 2012, 34)

ва́хте́р, ва́хте́ра, кл. ва́хте́ре, ч. Черговий сторож в установі, на підприємстві і т. ін. *Вона [Оксана] випурхує із автобуса і, заграючи з білим сніговієм, біжить до заводууправління. – Де тут завком? – довірливо запитує в **вахтера**. – Це, дочко, на третьому поверсі праворуч, – каже він їй цілком серйозно, як і личить **вахтерові** говорити з дорослою людиною* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 268); *Особливо мені подобався **вахтер** гуртожитку «дядя Коля», добродушний, завжди п'яненський, кривий на ногу чоловік (казали, що він скалічив у ЦРМП [цех ремонту металоплавильних печей] і як компенсацію отримав легку роботу **вахтера**)* (В. Шкляр, Троща, 2017, 90).

вечѣря, -і, ор. -єю; мн. -ѣрі, -ѣр, ж. **1.** Споживання їжі ввечері. *Тоді й надійшов перший удар для матері. Надійшов тоді, коли Остап раптом за-явив за **вечерею**, що він вирішив іти добровольцем на фронт і що він хоче цим вирішенням, так би мовити, вшанувати пам'ять свого батька* (Микола Хвильовий, Вибрані твори, 1932, т. 1, 97); [Дід-Запорожець:] *..Я твій пращур і той дід, що надіявся на обід, та без **вечері** ліг спати...* (М. Куліш, Мина Мазайло, 1940, 72); *Я затримався в казармі до **вечері**. Допомогавав Адамові різати хліб, розливати в казани суп* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 264); *Боротися проти наближення НАТО до кордонів Росії, уклавши з Китаєм ШОС, – це все одно, що замкнутися в клітці з тигром і різко критикувати дії адміністрації зоопарку. Часу і апломбу – вистачить якраз до **вечері** тигра* (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 521); *Дмитро був у гуморі, покликав брата Василя і декого з учителів на **вечерю** до своєї гімназійної оселі* (В. Шкляр, Маруся, 2014, 45). **2.** Їжа, признач. для споживання ввечері. *Неля була така ж маленька, як і Олеся.. – Яка ж картина? – Там церква, і жінка, й діти... Церква зруйнована, а на ній виріс клен. І небо, дуже гарне небо! Перед світанком. А мати варить **вечерю**. Та хіба про це розкажеш?...* (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 416); *Удома Микола Степанович відмовився від **вечері**, яку, вставши з ліжка, хотіла подавати дружина* (Б. Антоненко-Давидович, Сибірські новели, 1989, 155); *У палацах пишних – не в печері – Варвари з космічної доби Мріють дати людству на **вечерю** Атомні опеньки і гриби* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 75). || *етн.* Обрядова їжа, признач. для рідних і близьких, яку їмносять у Святвечір перев. діти. *Олеся виросла, їй уже не дідусева ласка потрібна. А як їй боляче було, що дідусь чужою її вважає!.. Не знаю, чи й простить вона Кирилові Трохимовичу. Якось іще в четвертій класі [четвертому класі] на Різдво **вечерю** до них понесла. ..А він не прийняв...* (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 115). ◇ **Багáта (Пѣрша, Свя-тá) вечѣря**, рел. – ритуальне споживання дванадцяти пісних страв напередодні Різдва Христового. *В гущавині на схід ударив дзвін на **першу вече-рю**...* (Микола Хвильовий, Вибрані твори, 1932, т. 1, 178); *Коли наступила година **Святої вечері**, галичанин виставив на скриню бутель самогону* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 441); **Інтíмна вечѣря** – утаємни-чено, без сторонніх; вечеря удвох. *Сходилась і розсідалася – вже значно рідше – решта гостей. ..Це перетворювалося в **інтимну вечерю**, не ви-стачало лише свічки під голубим скельцем* (Р. Андріяшик, Вибране: Рома-ни, 2004, 843); **Таёмна (Тáйна, Остáння) вечѣря** – а) у християнстві: остання трапеза Ісуса Христа у Страсний четвер зі своїми учнями в озна-менування Пасхи напередодні розп'яття (на цій вечері було встановлено таїнство причастя). *Ким був євангеліст Марк? Якщо додержуватися тра-диції, то ми повинні ототожнювати автора хронологічно найдавнішого євангелія з тим Іоанном Марком (римське ім'я Маркус), з яким ми кілька*

разів зустрічаємося в текстах Нового завіту. З почерпнутих звітки мізерних відомостей можна зробити висновок, що він був молодого людиною з заможної єрусалимської родини, певно, освічений, добре володів – хоч цього ми не знаємо достовірно – грецькою і латинською мовами. У домі його матері Марії знайшов притулок Ісус зі своєю галілейською групою учнів; там же відбулася «**Остання вечеря**» (З. Косідовський, Оповіді євангелістів, перекл. з пол. Л. Родніна, В. Калюжна, 1985, 43); *Невідомо точно, чи була остання вечеря традиційною пасхальною трапезою, яка відбувається за єврейським календарем у місяці нісані, 14-го числа (як твердять синаптики), чи якоюсь іншою трапезою, що місце (за Євангелієм від Іоанна) 13-го числа того самого місяця (З. Косідовський, Оповіді євангелістів, 1985, 185); Отець Йосип і раніше не раз жартома думав, що богомазам, які б узялися малювати «Тайну вечерю», кращої натури для образу Юди, як Курочка, не знайти (Б. Антоненко-Давидович, Завищені оцінки, 1989, 460); Літургію (з грецької – спільне богослужіння) запровадив сам Ісус Христос під час **Тайної вечері** (Т. Кара-Васильєва, Історія української вишивки, 2008, 49): б) перен. Про те, що нагадує евхаристію Христ. Він [крайовий провідник] побоявся числа тринадцять, бо яка ж це гурма для троці. Де десятеро, там і троє не зайві, але тоді в нас вийшла б мовби **тайна вечеря** (В. Шкляр, Троща, 2017, 14). *Образно. Невідомо росла ніч, росли нічні звуки, і невідомо ріс запашний дуб. Збігалися зорі на **тайну вечерю**, і нечутно зідхав зелений Оріон на голубиних гонах. Хотілось упасти на землю, крикнути збентежений крик, потім надхненно [натхненно] молитися в тайну вечерю зір (М. Хвильовий, Вибрані твори, 1932, т. 1, 192).*

вечорніці, -іць, *мн.*, *етн.* Традиційні вечірні зібрання молоді восени та взимку, на яких у будні поряд з розвагами виконувалася певна робота, а у святкові дні справлялися гуляння; *син.* дóсвітки, дóсвіток. *Дівчата повернулися з буряків і вечерниці* [вечорниці] *улаштовували – і не хотілось на вечерниці* [вечорниці] (Микола Хвильовий, Вибрані твори, 1932, т. 1, 151); – *Онде наша стая. – Вона мрійливо дивилась у серпанкову далину. – Взимі приходьте до Красного Долу на вечерниці* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 483); *У навколишніх селах прокинулись заразні хвороби. Є тільки одна можливість попередити епідемії: заборонити сходки, вечерниці, навіть богослужіння* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 164); *Третяк одружився у вісімнадцять літ. ..Згодом про його пригоду розповідали на кожних вечерницях* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 412); *Довгими зимовими вечорами збиралась молодь на вечерниці, пряли, вишивали, співали* (Т. Кара-Васильєва, Історія української вишивки, 2008, 253).

весілля, -я; *мн.* -ілля, -іль і -іллів, *с.* Обряд одруження, святкування з нагоди одруження; старовинне (ще дохристиянського походження) народне дійство з нагоди укладення шлюбу, вінчання, побрання молодих з метою створення нової родини. *Що то було за весілля! Із сусідніх областей*

начальство наїхало, цілий корабель їх обслуговував – два ресторани, люк-си, бари, басейн для плавання (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 302); *За вікном голоси, голоси – То **весілля** вже третій день. І, здається, на всі часи Сміху вистачить та пісень* (М. Руденко, Поезії, 1991, 60); *Життя людини ділилось на три періоди: хрестини, **весілля**, похорон* (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 9); *Потім він посмілівішав і сказав: – ..Коли захочеш, до твого **весілля** я зроблю вино з пелюсток троянди* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 243); *Колись за кількістю і довершеністю вишитих рушників, сорочок, серветок, скатертин, які дівчина готувала до свого **весілля**, судили про її характер, старанність і працьовитість* (Т. Кара-Васильєва, Історія української вишивки, 2008, 6); *Стефа замовила собі келих червоного вина, а я погодився на склянку міцного чорного чаю, чим украрай здивував милу кельнерку: **весілля** без чарки, що Мартин без Одарки* (В. Шкляр, Троща, 2017, 115); * *Образно. А граки, які потім стануть майже ненависними, породжують такі відгомони у твоїй душі, що ти ладен їм пробачити всі майбутні неприємності – і безсоння, викликане їхнім бучним **весіллям**, і нашестя на засіяні городи та ниви* (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 383).

ва́зочка, -и, дав. і місц. -чці; мн. -чки, -чок, ж. Зменш.-пестл. до **ва́за**. *Доки Хіміко не прийме душ, не перевдягнеться і не нанесе на обличчя якийсь макіяж, не було й мови про те, аби ввімкнути світло чи відчинити вікно. Гість увесь цей час мав терпляче чекати, сидючи в темряві. Коли рік тому Птаха заходив до неї в гості, він ненароком у п'яті розбив скляну **вазочку** і, наступивши на уламки, порізав великий палець* (К. Оє, Власний досвід, перекл. з япон. Є. Козирєв, 2014, 63).

валі́зка, -и, дав. і місц. -зці; мн. -зки, -зок. Зменш. до **валі́за**. *Коли надходять невеселі дати І з вуст жіночих маєш відкоша, Хто Фаустом не зажадає стати, Якщо у нього водиться душа? Такий товар не для старих **валізок** – Сьогодні інша мова, інший сприт. І Мефістофель вже не метафізик: За пляшку добуває Маргарит* (М. Руденко, Поезії, 1991, 374); *Грушевич почав порпатися у десь ним роздобутій **валізці** з лікарським прича-ндаллям* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 237); *Він потряс мені руку і, взявши з шафи **валізку**, твердо закрокував до виходу* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 117);

ведмі́дь, -ме́дя, ор. -ме́дем, ч. **1**. Великий хижий ссавець з густою довгою шерстю. *Андрій Степанович тут же розповів про кілька мисливських пригод, коли полюють на **ведмедів*** (Б. Антоненко-Давидович, Завищені оцінки, 1989, 398); *Міттельштедт називав Гуцулію країною **ведмедів*** (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 500); *Русь не дрімала, стомлена і млява, Забившись **ведмедем** у барліг, Бо відчували грек і печеніг Відлуння кроків князя Святослава* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 147). **2**. *перен., розм.* Про незграбну, неповоротку людину; вайло. *Капітан Сто-*

лешиников, вайлуватий білобрисий москаль віком під сороківку, уважно подивився на мене з-під білих брів, ..і я зрозумів, кого він мені нагадує. Авжеж, білого **ведмедя** (В. Шкляр, Троща, 2017, 395). **З. перен., розм.** Проте, що нагадує своїми діями цього хижого звіра. А з півдня насідав розлютований, поранений (добивали) **ведмідь** з білого кубла великої російської імперії (Микола Хвильовий, Вибрані твори, 1932, т. 1, 122); "Ми знову маємо справу з добре знайомим із минулих часів рикаючим **ведмедем**, з новим культом особи в Москві, з шантажем як основним інструментом зовнішньої політики, з царським режимом, хоч і під іншою назвою, – пише відомий британський журналіст Макс Гастінгс (О. Пахльовська, Ave, Еуропа!, 2008, 565). * Образно. *І я піднімаю до тебе руки за душі немовлят, що гинуть на розі всіх вулиць. На землю печінка моя вливається, і день твій для мене **ведмедем** годуючим став...* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 914); *На початку передостанньої війни Росії проти Чеченії один італійський журналіст зауважив, що "Захід не збирається драгувати російського **ведмедя** через чотирьох чеченців"* (О. Пахльовська, Ave, Еуропа!, 2008, 193). **На ведмédях** – у Сибіру на засланні. *Після скажених морозів, які я пережив «на **ведмédях**», наддніпрянська зима здавалася затяжною осінню* (В. Шкляр, Троща, 2017, 314); **На білі ведмédі** – до Сибіру на заслання. *Когось із наших людей майже щодня вигонили з хати й везли на «білі **ведмédі**»* (В. Шкляр, Троща, 2017, 235).

4. Для іменників чоловічого та середнього родів подаємо показники двоїни; форму називного двоїни з переміщенням наголосу зазначаємо з числівниками *два, три чотири*:

вал¹, -у, місц. (на) -у́; мн. валі́, -ів; два (три, чотири) ва́ли, ч. **1.** Високий і довгий земляний насип; син. брúствер. *Проте інсургентам [інсургентам] дано було наказу задержатись до ночі, і вони стійко вмирили на **валах**, на підступах, на роздоріжжях і по мовчазних закутках підворотень* (Микола Хвильовий, Вибрані твори, 1932, т. 1, 31); *Перед моїми очима знову стояла та гора з обсіпаними **валами**, з зарослими травою й терном ровами, де в неділю ми, дітлахи, бігали, ганяючись одне за одним* (Б. Антоненко-Давидович, Завищені оцінки, 1989, 555); *І ніби ще замало кари, Дружину кличе за **вали** – Веде [князь Володимир] на Волгу, на Булгарі, Щоб там Перуна прийняли* (М. Руденко, Поезії, 1991, 307); *Орали землю, сіяли жита. Рушали в бій до Змієвого **валу**. І нива пращурів – земля свята Сто сотень поколінь прогодувала* (М. Руденко, Поезії, 1991, 289); *Я ненавиджу Міттельштедта. ..Він читав нам книжку одного російського письменника про війну росіян з Наполеоном і вчив, як бити росіян. Це не армія, а **вал**, говорив він. **Вал** треба розсікати, заходити в тил і оточувати* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 514); *Він [Юрій Федькович] обводив їх [гостей] царинами, показавши село з усіх сторін світу, а вони ні-ні*

та й поглипували на Дашкевиччин осідок, омитий в півкола Путилівкою: таки мальовнича й благословенна міцна зоддаля, таки там здаля рай для ока, для поетичної душі розгін. А насправді глухий кут і острів смерті. І церковця немов трупарня в кладовищі, а кладовище наче стервисько за **валом** спаленого тифом міста (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 975); Капище Хорса стояло на тому місці, де до Волхова підходив земляний **вал** (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 65). || Довгий і високий земляний насип для господарських потреб. Палац Тура був складений із витесаних брил сірого каменю, з усіх сторін захищений високим **валом**, поверх якого ще стояла дерев'яна рублена стіна (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 42). || Що-н, нагромажене високим довгим насипом. **2.** с.-г. Купка сіна і т. ін., в яку згрібають покіс і т. ін. Утоптані віками / **вали** яри узвози / бережуть теплий слід людської ноги (Є. Сверстюк, Писані синім крилом, 2015, 176). **3.** Висока хвиля; син. бурун, цунамі. Очі Женчика забігали між вхідною брамою, яка беззвучно замкнулася позаду, й барнаво-пінястими водяними **валами**, що бурхливо перекочувалися через повільно спущувану передню браму й вирували у вузькому шлюзі, швидко підіймаючи поверхню води (Б. Антоненко-Давидович, Завищені оцінки, 1989, 405); На річці дибилися темнуватожовті **вали** впливу. Сомеш гудів, як натягнута між стовпами линва (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 1012); Набігла довга тінь на пристані, Розбивається об причал, І, різкими гудками освітані, Гонять води за **валом вал** (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 35); Вмить потемніли і спинились завислі над морем розідрані оболочки. Розтинаючи їхню ворухку завісу, котився велетенський чорний **вал** води і з люттям нісся до потрощеного берега. Це був найбільший водяний **вал**. ..Останній **вал**. Він розбився об цю хоч і знеможену, але нездоланну землю. Водяний **вал** зник, його поглинула земля, а сама лишилась, як і була (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 10). **4.** перен. Суцільна маса чого-н, яка рухається довгою смугою. В глибині хуртовинного **валу** затемніли контури кам'яниць (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 360). *Образно. Досі ні з кого не спиталося, хто виштовхнув за межі України п'ять – сім мільйонів громадян - і полічити їх неможливо? Хто забезпечив цей **вал** четвертої хвилі еміграції [еміграції] за одне лише століття? (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 480); Сплили злоби **вали** каламутні. Пробивається світло основ, Встає перша, єдина сутність І та сутність всього - любов (Є. Сверстюк, Писані синім крилом, 2015, 175); Знову прийде весна Знов настане зима Пропливе десь життя Між **валами** двома Пронесе весь мій світ Що зотлів і здимів Збереже по нім слід Кілька вигаслих слів Тільки туга життя Прокричить в глузу ніч І воскресне колись Цвітом юних облич ..Давні болі душі Зійдуть в пісню просту І тернові куці На **валах** проростуть (Є. Сверстюк, Писані синім крилом, 2015, 24 – 25). Δ **Вибуховий вал**, військ. – суцільна маса вибухів, яка рухається довгою смугою. Артилерія мала пробити ходи в мін-

ному полі. Минув призначений час, та вогню не відкрили. Лиш батальйон піднявся в атаку – вдарили гармати, підганяючи вперед гуцулів **вибуховим валом** (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 535); **Вогневий вал**, військ. – а) перепона з легкозаймистих речовини на шляху наступу ворога. *Вогневі потенціали більшовиків під Лютежем були більші ніж сумнівні, їхні гранати розривалися в повітрі при зіткненні з **вогневим валом** із наших гранат та мінометів* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 1016); б) масований артилерійський обстріл ворожих позицій перед фронтом свого наступу. *Фронт наближався, зі сходу котився **вогняний вал*** (Є. Сверстюк, На полі чести, 2015, 26); **Дев'ятий вал** – а) символ дев'ятого валу ґрунтується на старовинному народному повір'ї, що під час морської бурі дев'ята хвиля – найсильніша і найнебезпечніша, часто фатальна; б) *перен.* ужив. як символ грізної небезпеки або найвищого піднесення, непереборної сили чого-н. *Лебединському вже почало здаватися, що **дев'ятий вал** щасливо й непомітно перехлюпнув через його хутір і тепер можна з полегкістю передихнути* (Б. Антоненко-Давидович, Завищені оцінки, 1989, 525); – *Головне – перечекати, поки спаде хвиля, цей **дев'ятий вал** російської революції, – переконував дружину Лебединський, нишком поглядаючи з ліжка на вікна – чи не відсвічує знову заграва дальньої пожежі* (Б. Антоненко-Давидович, Завищені оцінки, 1989, 524); *Це сіре місиво селянського лахміття залило великий клас й погрозово хлюпотить коло самісіньких ніг. Ось ударить **дев'ятий вал** його й розтрощить столи, лави, одним помахом розчавить нещасну перевиборчу трійку з ком'ячейкою і затопить повстанським чадом села, шляхи, ліси...* (Б. Антоненко-Давидович, Смерть, 1989, 92); *Часом зазірала у вічі загадка безодні / на хвилі відпливу **дев'ятого валу** / щем і солодка зваба розтанути в небутті / і проривалась гортанним риданням скрипки / в капітанській каюті* (Є. Сверстюк, Писані синім крилом, 2015, 199). *У порівн. *Важко починався на землі дев'ятий вік. Котився грізно, як **дев'ятий вал*** (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 10); *По землі вже котився дев'ятий вік – як **дев'ятий вал**. Одна за одною хвиля насильства або змітала з лиця землі цілі народи, або розбивалась об скелю їхньої могутності* (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 98). || у знач. присл. **ва́лом**. Безперервним потоком; син. гуртом, кúпою, натовпом, підряд. *Та нетерпима законність гребла під одну гребінку **валом**, але подумки розрізняла більш своїх і зовсім чужих. І мірою розрізнення була міра причетності до Заходу* (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 29). ◇ **Ва́лом валі́ти (пова́лі́ти)** див. **валі́ти**.

вечі́р, -чора, ор. -чором; мн. вечорі́, -ів; два (три, чотири) вéчори, ч. **1.** Частина доби від кінця дня до початку ночі. – *Давно стоїш? – запитав я його. – Ой брате! – махнув він рукою. – Відучора з **вечора*** (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 377); *Деся у **вечір** зірка мерехтлива Задивлялась, певне, неспроста, Як дівчина вперше несміливо Відправляла милому листа*

(В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 19); *Наступні кілька тижнів Гаррі не покидав «Барлогу». Переважно тільки те й робив, що вдень грав у Візлівському садочку в квідич два-на-два (він з Герміоною проти Рона й Джіні: Герміона грала жахливо, а Джіні добре, тож команди були приблизно рівні), а **вечорами** поглинав по три порції кожнісінької страви, що ними напихала його місіс Візлі (Дж. Ролінг, Гаррі Поттер і Напівкровний Принц, 2005, 95); Якось вона [Явдошка] запитала його [голландця], чи хотів би той навчитися їхньої мови. Рудольф ствердно кивнув і попросив її говорити до нього своєю мовою. Як там її? Мужиською? Рудольф виявився учнем доволі вдатним. Він охоче брав уроки у юної сільської красуні, але й сам не забував дечого її вчити. І одного **вечора** вона дозволила йому себе обняти, потім... Поцілунок вродливого іноземця був, як виявилось, набагато солодшим, ніж цілунки сільських парубків під час їхньої жартівливої гри на вечорницях (В. Лис, Маска, 2012, 31); Червень, пів на сьому **вечора**, на вулицях міста вже ніхто не стікає потом (К. Ое, Власний досвід, перекл. з япон. Є. Козирєв, 2014, 5); Стояв сирий холодний **вечір**, але без туману (В. Шкляр, Троща, 2017, 363). *У порівн. Боже, як то кінець западає раптово, як **вечір**! Як у сутінках никнуть всі ігри вчорашнього дня!! Височіють лиш тіні хрестами на схилених плечах, І на тій вже дорозі ніхто не спиня... (Є. Сверстюк, Писані синім крилом, 2015, 189). **Добрий (доброго) в'єчір (в'єчора), добрійвечір.** – вітання при зустрічі увечері. – **Доброго вам вечора!** – Побажав він [Гаррі] з широкою усмішкою й розкинув руки, ніби хотів усіх обійняти (Дж. Ролінг, Гаррі Поттер і Напівкровний Принц, перекл. з англ. В. Морозов, 2005, 145). 2. Зібрання гостей, публічне зібрання, збори увечері. Володимир подумав про Ксеню: от вона сама нашттовхнула його на те, щоб він поїхав у ресторан, а що керувало нею? Може, Ксеня намагається підкреслити, що вона не важиться на його незалежність. А, може, перевіряє, чи здатний він просидіти **вечір** за чаркою і вийти із-за столу на власних ногах (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 211); Одлунала далека пісня, Гамірливий **вечір** замовк. А тобі, видно, вдома тісно, Що бредеш по дорозі, як вовк (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 48); Він же, зрештою, прем'єр-міністр, і йому не подобається почуватися якимсь неуком-школяриком. А саме так він почувався від найпершої зустрічі з Фаджем у першій же його **вечір** на посаді прем'єр-міністра. Пам'ятав її, ніби це сталося вчора, і знав, що згадка про ту зустріч переслідуватиме його до самої смерті (Дж. К. Ролінг, Гаррі Поттер і Напівкровний Принц, 2005, 10). || Присвячені якій-н. події, даті, вшануванню особи і т. ін. громадські вечірні збори. Діяльність таких клубів [клубів творчої молоді] полягала в проведенні мистецьких заходів (літературних вечорів, художніх виставок, показів замовчуваних театральних п'єс, вечорів пам'яті репресованих митців), спрямованих на пропаганду культурної спадщини і пробудження національної самосвідомості (М. Мудрий, О. Аркуша, Исто-*

рія : Україна і світ, 2019, 144). || Публічне вечірнє зібрання, де виконують літературні, музичні та ін. твори. *Ошатна і чепурна незнайома жінка зверталась до керівництва науково-дослідного інституту або школи з пропозицією організувати для них безплатно художньо-літературний **вечір*** (Є. Сверстюк, Світлі голоси життя, 2014, 674). **Абі́ день до вѣчора** – недбало, абияк, мляво. *Скубемо траву / **аби день до вечора** / дай Боже дожити до завтра / буде новий розподіл льосів / на святі весни* (Є. Сверстюк, Писані синім крилом, 2015, 186); **Бага́тий (Святі́й) вѣчір, Святвѣчір церк.** – переддень (надвечір'я) Різдва Христового з ритуальним споживанням дванадцяти пісних страв; багат-вечір. *Кутя з перловки. І по склянці чаю. Скупий **Багатий Вечір**. А проте Я серед зеків Бога помічаю: Він із розширених зіниць Росте* (М. Руденко, Поезії, 1991, 257); **Під вѣчір** – на схилку дня; у підвечір'я. *Він [Юзеф] повернувся аж **під вечір**, втомлений і злий. Після вечері, залишившись із дружиною наодинці, Юзеф Войцицький попросив його вислухати* (В. Лис, Маска, 2012, 52); **Різдвя́ний вѣчір** – святкування Різдва. – *Отож, – продовжила Герміона перервану розмову.. – Слизоріг збирається святкувати **Різдвяний вечір**, і тепер тобі, Гаррі, ніяк не вдасться вислизнути, бо він попросив, щоб я з'ясувала, коли ти будеш вільний, і запланує святкування на той вечір, коли ти точно зможеш прийти* (Дж. Ролінг, Гаррі Поттер і Напівкровний Принц, перекл. з англ. В. Морозов, 2005, 248); **Ще́дрий вѣчір, трад.-нар.** – вечір напередодні старого Нового року; Новорічний вечір. *Подруги й друзі літ моїх добрих Нині я сам в тихім полум'ї свічки Хочу зібрать вас по хащах і дебрях ..В чистій самотній моїй хатині ..На щедрий вечір вам нащедрую я міт про любов, що повік не минається* (Є. Сверстюк, Писані синім крилом, 2015, 105); *Йде **Щедрий вечір**, вам завтра уже чекати... Сім літ – Новий рік – свята... Мені найстрашніше в світі Було б крізь вікно тої ночі Побачити Ваші очі* (Є. Сверстюк, Писані синім крилом, 2015, 68). **З. присл. вѣчора́ми.** У вечірній час, протягом кількох або багатьох діб. *В Україні вишивати вміли всюди. Дівчата, молодиці й літні жінки довгими зимовими **вѣчорами** за тихою розмовою або наспівуючи вишивали чудові самотутні вироби* (Т. Кара-Васильєва, Українська народна вишивка, 2008, 155)

ва́ртівні́к, -а́, кл. –івнику́; *мн.* вартівників, -ів, *ч.* Той, хто стоїть на варті, охороняє кого-, що-н.; *син.* вартівнічий, вартовій, конво́йник, конвоі́р, стійчик. *Якось Теклю розібрала гарячка, вона прийшла до коменданта і поскаржилась: «Нездужаю, не маю сили...» Комендант звелів **вартівникові** відпровадити її додому, а сам подався шукати нову куховарку* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 300). || Як частина складного слова. *Гей, ти, пане, не дурій, а то й пристрелю, – сказав охоронець за дверима. – Чи ти забув? Але Конарський уже лежав боком. Невже його **вартівник-мучитель** не зайде, не поцікавиться, що з ним сталося?* (В. Лис, Маска, 2012, 141);

верста́, -і; *мн.* версти, верст; дві (три, чотири) версті́, *ж.* Верства¹. До Кіяшка, що в нашому повітовому місті, відціля двадцять **верст** (Б. Антоненко-Давидович, Печатка, 1979, 34); На цілу версту під землю шахтар залазить. А то й на дві версти (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 324); Є лісова дорога до села – Туди іще бруківка не дійшла. З десяток **верст** ідуть баби й діди, Щоб хліба в клунках принести туди (М. Руденко, Поезії, 1991, 107); Коли війна – людське щастя на землі неможливе. Навіть примітивне гірняцьке, де не звикати до пісного черствого хліба і пішої дороги в сотні **верст** заради куцої надії (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 518); До села залишалось версти зо три, од сили чотири, ситий кінь, хоча й під двома вершинами, подолав цей шлях швидко (В. Лис, Маска, 2012, 25); На лісовій дорозі, коли за його [Конарського] розрахунком до садиби графа залишалось п'ять-десять **верст**, карета зупинилася. Конарський виглянув і побачив посеред дороги шлагбаум (В. Лис, Маска, 2012, 133); Проїшовши сотні **верст** Великою Україною, вони [галичани] не реквізували жодної крихти хліба, а коли настали жнива, пішли між боями по людях допомагати збирати врожай за п'ятий сніп (В. Шкляр, Маруся, 2014, 16)

лан, -у, *місц.* (на) -у́; *мн.* лані́, -ів; два (три, чотири) лани, *ч.*

1. Безліса рівнина. Гаптований – западне слово, як буває **лан** у вересні або трави в сіновалах – трави, коли йде з них дух біляплавневої осоки (М. Хвильовий, Вибрані твори, 1932, т. 1, 111); Потому Ломикамінь поніс мене в криваву гущу, і я опам'ятався, як на полі усе стихло. Оглянувся і побачив устелений трупами широкий **лан** (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 451); Він [Оверко] строчити умів з автомата, / Чобітьми толочив лани, / Щоб не знали війни і розбрату / Ворогів колишніх сини (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 166); | У порівн. То невже наш вік – мов куций **лан**, І від кухля менший океан?.. (М. Руденко, Поезії, 1991, 98).

2. який, чого. Оброблювана земля, ділянка орної землі. Ми змалку звикли: директива, план, Це, бачте, розроблялося не нами... Та пам'ятаймо знівечений **лан**, Що заряснів лихими бур'янами! (М. Руденко, Поезії, 1991, 113); Я все забув: / образи і докори, / свою досаду / і жалі дрібні. / Але народне / повоєнне горе / довіку, мабуть, / не забудь мені. / Ішли похмурі люди, / мов лелеки, / із косами дідівськими / на **лан**, / в полукіпках / лишали чорні глеки / і, зуби стиснувши, / виконували план (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 157); Можливо, знову заgrimлять гармати, / І танк зімне пшеницю на **лану**, / І буде плакати і журитись мати, / Коли сини ітимуть на війну (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 15); Я вийшов з комбайном на **лан**, / Посіяв буряк і гичку – / Стояв там Франко і Галан, / А я поміж них... Павличко (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 229); Стіна та виявилася соняшниковим **ланом**, на якому густо стояли сухі стебла заввишки у людський зріст (В. Шкляр, Маруся, 2014, 226).

3. перен.

Галузь, сфера діяльності; нива (у 2 знач.). *Образно. *Він [епігон], певне, ще тягнув і в наші дні На лан краси своє убоге рало, Та вчасно пригадав, що видатні І знамениті помирали* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 237).

ла́стівка¹, -и, дав. і місц. -вці; мн. ластівкі, -во́к; дві (три, чотири) ла́стівки, ж. **1.** Перелітний птах ряду горобцеподібних з вузькими гострими крилами, стрімкий у польоті. *Я рию глину, щоб створити дім. А ластівка хіба цього не вміє?* (М. Руденко, Поезії, 1991, 179); *На хрестах ластівки зліпили гнізда* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 184); – *Ах, яка краса! – провела ластівок поглядом Леля. – Ах!..* (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 6); *Мирон обережно перебрав із її [Марусі] руки в свою пригоріцу те малесеньке диво й побачив, що це невеличка пташка, не більша за ластівку, тільки була вона сіра та з білою шийкою* (В. Шкляр, Маруся, 2014, 92). * Образно. *Ганицький просив його [Юрія Федьковича] бути з матір'ю ласкавішим. Таж ніс він цю ластівку ніжності до неї, як лелеки несуть ластівок, крізь моря і негоди* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 882). * У порівн. *Усмішка на обличчі Одарія заметушилася, як ластівка під беркутовим крилом* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 460); *Усмішка на обличчі Одарія заметушилася, як ластівка під беркутовим крилом* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 460). || Ужив. як традиційний об'єкт порівняння, символізуючи дівчину, жінку, а також як часте ласкаве звертання до жінки, дівчини, дружини. *На благання Олесі, що стали для нього звичними, Віктор.. гаряче заговорив: - Олесю, люба моя! Ти вірши, що у світі є те, за що людина, не задумуючись, повинна віддавати життя? Вірши, ластівко?.. – ..А гроші звідки? – Хіба в церкві не беруть грошей?.. Гроші від братства, ластівко. Не в них щастя* (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 368). **2. спорт.**, розм. Фігура, стійка, що нагадує птаха у польоті (у гімнастиці, фігурному катанні). *Двері знову прочинилися, з них стрімко вихилився – утримуючи, як балерина, рівновагу в стійці «ластівка» – Барток, і сказав секретарці: «Зоє Леонідівно, принесіть п'ять порцій делікатесу, будь ласка, будь ласка, будь ласка. І наперед красно дякую!»* (А. Любка, Карбід, 2015, 67). ◊ **Перша ла́стівка** – перша ознака появи кого-, чого-н. *Погруддя Франца-Йосифа поставили в Колобродях у дванадцятomu році. ..Опудало не викликало фурору, бо на той час кожне поганеньке село спромоглося на божка. Сюди, на край Галичини, він доплився з необхідності, а ця обставина – перша ластівка банкрутства моди та ідей* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 24).

ла́стівка², -и, дав. і місц. -вці; мн. ластівкі, -во́к; дві (три, чотири) ла́стівки, ж. Тс. **ла́стка**.

5. За наявності варіантних закінчень, подаємо їх усі за чинним правописом 2019 р. зі сполучником *і*; наводимо повністю склад, у якому відбувається чергування звуків:

варіантність, -ності *і* -ности, ор. ністю, ж. Стан *і* власт. за знач. **варіантний**; син. варіатівність. *Костюм завжди відображав мистецтво майстра, який мав своє розуміння краси, форми, кольору. Ці елементи індивідуальної творчості надавали костюму неповторної своєрідності, створювали різноманітну **варіантність** у рамках виробленої емоційно-конструктивної системи* (Т. Кара-Васильєва, Українська народна вишивка, 2008, 155)

видімість, -мости *і* -мости, ор. -містю, ж. **1.** Можливість бачити на яку-н. відстань; син. позірність. *Вітер поволі стих, а дощ непомітно перетворився на туман, що ще більше погіршував **видимість*** (К. Оє, Власний досвід, перекл. з япон. Є. Козирєв, 2014, 228); *Такакі повернувся до Ісана, наче старий капітан, і, розціпивши пересохлі губи, сухо проговорив голосом телевізійного диктора: – Все вкрито туманом, **видимість** погана* (К. Оє, Обступили мене води..., перекл. з япон. Д. Москальов, 2014, 542); *Ще через п'ять хвилин під чоботом Міклоша щось хлюпнуло. «Тпру, стій, прийшли!»*, – владно віддав він наказ. *Ніч була такою, що небо в чорноті своїй зливалося із землею, а межа **видимості** не сягала й тридцяти сантиметрів* (А. Любка, Карбід, 2015, 182). **2.** Те, що подають або сприймають як наявне, але чого немає насправді. *Тодішній первосвященник Іудеї Кайафа підтримував у відносинах з Пілатом повну **видимість** лояльності і, можливо, саме завдяки цьому утримувався на своїй посаді аж вісімнадцять років* (З. Косідовський, Оповіді євангелістів, перекл. з пол. Л. Родніна, В. Калюжна, 1985, 196); *Досить лиш одного відсотка, щоб підтримувати **видимість** якогось життя* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 764); *Віру замінено свідомістю. Біблію – бібліотекою. Суть замінено **видимістю*** (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 182); *Адже присутність культури у світі, її "**видимість**" будується не нудними скаргами на її "**невидимість**", а конкретно щоденною працею, спрямованою на подолання цієї "**невидимості**"* (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 237); *Мудрий самотник-чарівник / він [М.В. Гоголь] не знав того / що знала його душа / рука малювала **видимість** / що переливалась у фантастику / за якою виразно вгадувалась правда / вічно заказана* (Є. Сверстюк, Писані синім крилом, 2015, 222 - 223); *У судженні про "**видимість**" надбудов є такий факт: "розчарування", псевдопесимізм тощо зникає щойно після "завоювання" держави та постання надбудов, які відповідають інтелектуально-моральним прагненням [інтелектуально-моральним]* (А. Грамші, В'язничні зошити, перекл. з іт. Р. Тис, 2017, 111).

вередлівість, -вості *і* -вості, ор. -вістю, ж. Власт. за знач. **вередливий**. *Навіть отой від'їзд Павлини. ..За звичайну жіночу **вередливість** це*

годі було прийняти. То був протест проти нього самого, продиктований неясністю розуму жінки, яка повелась нагло, нахабно й підло (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 961); Та природним швидким розумом, що міг охопити багато чого, він доволі швидко склав ціну і вже не першої свіжості вроді, й розбещеності та **вередливості**, доволі баламутному характеру і примхливості, нестерпному ставленню до чужої думки, бажанню всім, що їй доступне і недоступне, повелівати, над усім панувати (В. Лис, Маска, 2012, 114)

вєлічність, -ності і -ности, ор. -ністю, ж. **1.** Стан і власт. за знач. **вєлічний**. Олеся була зачарована видовищем могутнього привілля, яке відкрилося їм за Чорноморкою – степ збігав до моря, в далі, скільки сягало око, вигравала на сонці синя морська просторінь, що **вєличністю** і чистою своєю була схожа хіба що на весняне небо (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 403); Видатною давньоруською пам'яткою є шитво із зображенням Оранти.. Шитво відзначається художньою виразністю, одухотвореністю, **вєличністю** та урочистістю образів, довершеним відчуттям лінії, витонченістю кольору (Т. Кара-Васильєва, Історія української вишивки, 2008, 23). **2.** у спол. зі сл. Вáша, Йогó, Її, Їх (з великої літери). Титулування монархів та їхніх дружин. Ми спробуємо її [картину] виставити. ..В обласному будинку народної творчості. Там ти пройдеши першим номером. Газозварник шахти ім. Ілліча – звучить?.. ..Її Вєличність Робітничка Кляса... ..Вчіться, хлопці, розуміти мистецтво не з чужих слів – самі оцінюйте, вростаєте в нього душею. Бо то ж ви господарі – Її **Вєличність!**.. (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 203); На грудях орлів – літери ІЧСЄВЄЦПВЗ (Іван Чарниш суддя єнеральний війська єго царської прєсвітлої вєличності Запорозького), а навколо орлів – літери ІСГІЦПВВЗ (Іван Скоропадський гетьман його царської прєсвітлої **вєличності** війська Запорозького) (Т. Кара-Васильєва, Історія української вишивки, 2008, 46); Але в тайнику карети документ, який дає йому вєличєзні повноваження. Іменем Його Імператорської **Вєличності** всі, до кого звернеться пред'явник цього документа, зобов'язані йому всіляко сприяти і виконувати будь-які його розпорядження (В. Лис, Маска, 2012, 106); І вже наступного дня князь Куракін разом зі Слепньовим за повелінням його імператорської **вєличності** відправився з особливою місією, з листами до короля Пруссії і курфюрста Пфальцу (В. Лис, Маска, 2012, 290). *Образно. Стінний годинник одноманітно тукає, і летять у вєчність бистрокрилї секунди. Їх наздоганяють хвилини і – ще повільніш – години. ..Організовано, в шахматному порядку, але й байдуже, поважно ступає його королівська **вєличність** сам король – час (Микола Хвильовий, Вибрані твори, 1932, т. 1, 107). **3.** Шанобливе або жартівливо-іронічне найменування кого-, чо-го-н. Олексій Михайлович згідний був взяти "гетмана, и все Войско Запорожское под нашу царского вєличєства вєсокую руку", але вважав, що це

мало б відбутися без порушення миру з Польщею і за умови згоди на це королівської **величності** (П. Толочко, Несповідимі путі України, 2004, 171).

великодущність, -ності і -ности, *ор.* -ністю, *ж.* Власт. за знач. **великодущний**. Тільки взаємне прощення гріхів, дійсних і уявних, тільки взаємні терпимість і **великодущність** можуть об'єднати українське суспільство (П. Толочко, Несповідимі путі України, 2004, 144)

6. Іменники спільного за значенням роду (тобто, чоловічого і жіночого, рідше і середнього) супроводжуємо позначками *ч. і ж.*; *ч. ж. і с.*, *с. і ж.*, *с. і ч.*:

верховод, -а, *кл.* -е, *ч. і верховода*, -и, *кл.* -о, *ч. і ж.*, *розм.* Той, хто верховодить, керує, править. *Спантеличений Іван Іванович одразу збагнув, що Чмиря засуджено до розстрілу, та це й видно було з пополотнілого обличчя недавнього блатного верховоди, в якого тепер дрібно сіпалася нижня щелепа* (Б. Антоненко-Давидович, Сибірські новели, 1989, 283); *Катерина десь живцем доїдає Гривастюка. «Який ти верховод! Який? Га? Нема ладу в селі! Нема в Колобродях ві-і-йта!..»* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 196); *На балкончику одної з кам'яниць у паперових квітах, килимах і прапорах заплуталося кілька вичічканих верховодів* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 55); *Після довгих розмірковувань його [«австрійського» злочинця] осяяла ідея: за політичну провину його напевне кинуть до в'язниці. Подався до державного секретаріату, до якогось поліцейського верховоди. З порога рикнув: «Францові-Йосифу віват!»* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 134).

ладо, -а, *кл.* -о, *ч.*, *ж. і с.* **1.** (з великої літери), тільки *ч.* В українській і загалом слов'янській міфології – бог домашнього вогнища й кохання. **2.** *нар.-трад.* Ужив. як ласкаве називання чоловіка, дружини, дитини; *син.* любий, люба, любе, голуб, серце. *Пане моя, Ладо моя, Урочисте свято! Ці рядки будуть належати Павлині. Їй скаже їх легінь-вівчарик у шовковій полонині, але додасть, що на обох полах його сардака кров минулого кохання, його кров, тепер він воскрес, розшукавши свою Павлину* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 934).

7. Якщо іменник чоловічого роду має закінчення **-а** або **-у** в родовому відмінку залежно від значення, то кожне закінчення наводимо у відповідному значенні:

верх; *мн.* верхі, -ів, *ч.* **1.** *род.* -у. Найвища, розміщена над іншими частинами чого-н.; *ант.* низ. *Старий глипнув на скибку мамалиги в руці, звів очі на верхи берізок над галявиною, постояв, постояв і, пригинаючись, ніби на його плечі звалили непосильний вантаж, рушив до куща ліщини, під яким йому приготували купу галузок* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 207); *Біля центрального входу стояло два легкових автомобілі з відкритим верхом* (В. Шкляр, Маруся, 2014, 105). **2.** *род.* -у. Вершина. **3.** *род.* -

у, перен., розм. Перевага, перемога в чому-н. **4.** род. -у. Зовнішня сторона одягу, взуття, що має підкладку, а також тканина, матеріал для цієї сторони. *Більш заможні селянки носили очіпки з парчі, шовку, оксамиту, а бідніші – з простого полотна. ..Поверх пов'язували білу вишиту хустку, з-під якої видно лише **верх** очіпка* (Т. Кара-Васильєва, Історія української вишивки, 2008, 181); *Він [Стодоля] і цього разу був у зелених райтках, кітелі і в боксових чоботях із закоченими всередину халявами. Лише на голові мав обновку – гебістський кашкет із синім **верхом** прикривав його хвилясту чорну чуприну* (В. Шкляр, Троща, 2017, 127). **5.** род. -а. Дах, покрівля. **6.** тільки мн., розм. Вищі, керівні органи суспільства, держави. – *От ви й скажіть їм, що це неправда, – сумно посміхнувся секретар, знаючи наперед, що ніхто у видавництві не зважиться публічно заперечити ідеологічних висновків спеціально створеної десь у **верхах** комісії, котра вилучила книжки* (Б. Антоненко-Давидович, Сибірські новели, 1989, 150); *З-поміж усього партійного колективу Горобенко має на який час стати цілком виразний, так би мовити – опуклий, він має продемонструвати себе перед розумними, але гострими очима секретаря Кричєєва і взагалі партійними верхами* (Б. Антоненко-Давидович, Смерть, 1989, 52); **Верхи** і низи сходяться – *в наступі на вигасаючі в сирості й сирості острівці людського ідеалізму* (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 15); **Верхам** нашим це на руку, *бо їм спокійніше наживатися, бо вони не розуміють, що тільки розбуджений народ здатний примножувати національне багатство* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 903). **Зустріч у верхах** – на найвищому рівні; син. сáміт. **7.** звичайно мн., муз. Високі звуки, ноти. ◊ **Брати (взяти) верх над ким** – а) долати, перемагати. **Брало верх** *глибоке переконання, що Мойсей, Ісус Навін, Давид, Соломон і пророки справді написали певні розділи Біблії, що Ягве виголосив десять заповідей на горі Сінай, що пророк Ілія на вогненній колісниці вознісся в небо, а Даниїл вийшов цілим з ями, де були леви* (З. Косідовський, Біблійні оповіді, перекл. з пол. О. Ленік, О. Федосенко, 1968, 6); б) бути сильним, значнішим, мати перевагу; в) верховодити. **До вєрху** – до країв у посудини або іншої тари. *Не здивував Коржа і кошик, наповнений чимось до **верху** й абияк накритий дірявою ганчіркою* (Б. Антоненко-Давидович, Сибірські новели, 1989, 279).

7. Омографи наводимо в різних статтях. Спочатку подаємо слово, у якому наголос ближче до початку слова:

лáсо. Присл. до **лáсий.** *Нам живеться ласо й любо, А на совість ми плюєм – Що потрапило на зуби, Те жуєм, Жуєм, Жуєм!* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 64)

ласó, невідм., с. [фр. lasso від ісп. lazo]. Аркан із ковзкою петлею для лову тварин (у кінних мисливців і скотарів, перев. в Америці).

8. Омоніми позначаємо арабськими цифрами над рядком справа:

вид¹, -у, ч. 1. Зовнішній вигляд кого-н.; обличчя (у 1 знач.). *На перон поволі, ніби навіть знехотя, вийшов похмурий, цибатий чоловік у великому кашкеті з жовтими телеграфними кантами. ..Певно він був у житті крайній мізантроп і одчайдушний п'яниця. Принаймні за це говорили червоний довгий ніс і брезклий з саркастичними зморшками **вид*** (Б. Антоненко-Давидович, Печатка, 1979, 50); *Дяк не подобався отцеві Йо-сипові ні своїм прізвищем, ні подзьобаним віспою **видом**, ні вкрадливим, трохи гугнявим голосом* (Б. Антоненко-Давидович, Завищені оцінки, 1989, 460); *Стрільці поволі світлішали на **виду** – пекельний вогонь бою вичахав на гарячих лицях* (В. Шкляр, Маруся, 2014, 56); *Сині очі на смаглявому **виду** – то така рідкість, яка може вивести з рівноваги швидше, ніж каверзне запитання* (В. Шкляр, Троща, 2017, 189). 2. Частина місцевості, яку видно; син. краєв'їд. ◇ **З в'їду** – зовні, судячи з зовнішнього вигляду. *Хто ж не відає того тихомира? Ніби й не красен з **виду**, а на молодиць оком кидає і це прим тому, що мав аж три жони* (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 44); **На виду** – так, що видно, на очах, перед очима. *Нам жорна ті / із кам'яного віку / на танках варвари / з Європи привезли. / І то для них / таки й була наука, / коли – / у всього світу **на виду**, / немов у жорнах, / дужі наші руки / перемололи варварську орду* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 56); – *Ет, воно насправді добре, та й не дуже, - задумливо протягнув Ічі, знову розливаючи самогон. ..Мій досвід показує, що найбільш таємні речі треба робити у всіх **на виду**. Тоді більше шансів, що ніхто ні про що не здогадається* (А. Любка, Карбід, 2015, 55); **Не подавати в'їду** – не виявляти своїх почуттів, приховуючи їх. **Не подаючи виду**, що йому залоскотало під «ложечкою», *Наум налив дівчині вишнівки, почекав, поки її щічки візьмуться ще густішим рум'янцем, потім спитав: – Вона [Маруся] приходила до брата?* (В. Шкляр, Маруся, 2014, 252).

вид², -у, ч. 1. Окрема галузь роботи, заняття, різновид у ряді предметів; тип. *З клинописних документів ми знаємо, що мінування мурів – це один із найдавніших видів техніки облоги* (З. Косідовський, Біблійні оповіді, перекл. з пол. О. Ленік, О. Федосенко, 1968, 242); *Люта страта через розп'яття викликала в народі жах і відразу. ..Ціцерон, наприклад, назвав розп'яття найжорстокішим **видом** убивства* (З. Косідовський, Оповіді євангелістів, перекл. з пол. Л. Родніна, В. Калюжна, 1985, 213); *Деякі **види** діяльності потребують високого рівня засекреченості* (Дж. Шарп, Від диктатури до демократії, перекл. з англ. М. Шипош, 1993, 20); *Звернення до життєдайних джерел народного мистецтва, до збереження й оновлення усіх його **видів** – це усвідомлення свого родоводу, духовних традицій, це відродження культури українського народу* (Т. Кара-Васильєва, Історія української вишивки, 2008, 8); *Вишивка як **вид** мистецтва була відома ще в дохристиянський період, про що свідчать археологічні знахідки* (Т. Кара-

Васильєва, Історія української вишивки, 2008, 16); *Залишки давньоруського гаптування свідчать про те, що цей вид мистецтва пройшов складний і довгий шлях попереднього розвитку* (Т. Кара-Васильєва, Історія української вишивки, 2008, 30); *Вишивка – один з найпоширеніших видів декоративного мистецтва, в якому орнаментальне та сюжетне зображення виконуються ручними або машинними швами* (Т. Кара-Васильєва, Історія української вишивки, 2008, 437). **2.** Підрозділ у систематиці, що входить до складу вищого розділу – роду. *І повелів він [Бог] тоді, щоб на землі вирости різні види рослин, які дають насіння, і дерева, які родять плоди* (З. Косідовський, Біблійні оповіді, перекл. з пол. О. Ленік, О. Федосенко, 1968, 12); *Багато видів тварин бачать лише ті предмети, які рухаються* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 629); *Під час таких страхітливих вилазок, від яких, утім, втриматися він не міг, Оокі Ісана наломлював гілочок різних видів дерев із набряклими і ледве помітними бруньками, набирав ними кишені і, повернувшись додому, розкладав на столі* (К. Ое, Обступили мене води..., перекл. з япон. Д. Москальов, 2014, 249); *Розмірковуючи над тим, як досягти духовної єдності із деревами та китами, чоловік прийшов до висновку, що може спілкуватися із душами дерев та китів. Його повсякденною роботою стало вивчення фотографій різних видів китів, прослуховування плівки із записами їхніх голосів* (К. Ое, Обступили мене води..., перекл. з япон. Д. Москальов, 2014, 248). **3.** лінгв. Граматична категорія, що означає завершеність чи незавершеність у часі дії, названої дієсловом.

лаз¹, -у, ч. **1.** Невеликий отвір, через який можна пролізти або пройти куди-н. *Спотикаючись, я вибрався нагору і, пам'ятаючи, що треба йти лазом попри фасади, повз із заплющеними очима, обдираючи руки* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 282); *У загорожі з колючого дроту прорізали кусачками такий акуратний лаз, що його й удень ніхто не помітив* (В. Шкляр, Маруся, 2014, 162); *Местивой бігцем добрався до драбини, що стояла в сінях і була приставлена до лазу на горішце. Швидко зник за лядою* (Р. Іванченко, Зрада., 2013, 62); *Уві сні він [Тис] побачив свій тунель як дорогу в потойбічний, але кращий світ, а самого себе – Хароном, що перевозить душі людей. Зрештою, вихід українців у Європу через цей контрабандний лаз мав бути свого роду ініціацією, адже зайшовши з цього боку, вони потім виходили в іншу, омріяну, а отже – щасливу дійсність* (А. Любка, Карбід, 2015, 229). **2.** Звірина стежка в густих заростях. **3.** спец. Устрій, отвір для доступу куди-н. * Образно. *Смерклося, Тиміш барабанить у шибку. – Той дядько, – каже, страх який скритний. Треба до нього підібрати лаз. А ще гірше, що боїться* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 745).

лаз² див. лази.

лебідка¹, -и, дав. і місц. -дці; мн. -дки, -док, ж. **1.** Самиця лебедя. || Як частина складного слова. *Від берега добігли тремтливі кола, та вода хутко змила пруги, віддзеркаливши дівчину, склепіння неба і самотню лебідку-хмарину* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 159). **2.** Ужив. як традиційне пестливе називання жінки, дівчини (перев. при звертанні) *Я був одягнений у стару куртку і, мабуть, здавався набагато старшим за Марійку. ..Я й сам почував себе ніяково з цією юною лебідкою* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 325).

лебідка², -и, дав. і місц. -дці; мн. -дки, -док, ж., техн. Машина, пристрій для підймання і преміщення вантажів. – *Ов-ва! – сказала Альбіна. - ..Ви б краще, Мироне Кузьмовичу, вашому грекові шию намилили. Давно вже мотор на лебідці замінити пора, а йому й не свербить* (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 170).

лев¹, -а; мн. леві, левів; два (три, чотири) леві, ч. **1.** зоол. Великий хижий звір родини котячих з короткою жовтуватою шерстю і довгою пишною гривовою у самців. *Той, хто сьогодні мав би необачність сказати – з античною погордою до "варварського світу" - "hic sunt leones" [Тут живуть леви (лат.)], може завтра опинитися в себе вдома, в кордонах "цивілізованого світу", впрост перед розкритою пащею лева* (О. Пахльовська, Ave, Еуропа, 2008, 187). * У порівн. *Сакси воювали як леви!* (Р. Іванченко, Зрада., 2013, 138); *Ти боровся за його життя, як лев, Птахо!* (К. Оє, Власний досвід, 2014, 240). || Зображення цього звіра. – *Сакси! – щосили вигукнув герцог. – На нашому священному знамені лев, дракон і розкрилений орел! Настала мить, щоб у ваших душах проснулася їхня хоробрість!.. Беріть у руки мечі!* (Р. Іванченко, Зрада., 2013, 136); *Коли лецата оточення стислися до краю, хтось із хлопців вигукнув: «Зриваємо «левів» з рукавів!» Вони [стрільці] вже знали, що росіяни до українців набагато жорстокіші, ніж до німців. Мирон «левів» не зірвав* (В. Шкляр, Маруся, 2014, 313). || Традиційний об'єкт іронічної метафори. *І Лев задумався: "Як далі мені бути? Це ж скоро нікого вже буде й проковтнуть!.." І ось його наближені шакали На цілий ліс гуртом загвалтували: "Гей, звірі! Слухайте, радійте і співайте, До Лева всі в обійми повертайте, Хай кожен сумніви від себе проганя, Бо Лев – уже не Лев! Бо Лев – уже Ягня! Ягня це кожному горлянку перерве, Хто Левом ще хоч раз його назве!"* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 207); *Хто кого: критик письменника чи письменник – критика? Читай: гладіатор – зголоднілого лева чи навпаки?* (О. Пахльовська, Ave, Еуропа, 2008, 187). * У порівн. *У дивовижного звіра великі вуха і грива, як у лева, тулуб прикрашають червоні «яблука», на чолі, переніссі та щоках – трикутники ластовиння, а рожеві лапи закінчуються чи то кігтями, чи то клешнями* (О. Гайдамака, Мистецтво, 2017, 61). **2.** перен. Про того, хто є законодавцем мод і правил світської поведінки, а також хто користується великим успіхом у жінок. || Як частина склад-

ного слова. *I раптом – ця усмішка мадонни, що могла б приборкати й бувало в бувальцях лева-зальотника, а не такого пуцьвірінка в цих справах, як я* (Б. Антоненко-Давидович, Завищені оцінки, 1989, 516). **3.** (з великої літери), *астр.* Одне з дванадцяти сузір'їв Зодіаку. **4.** *розм.* Про того, хто народився наприкінці липня – у серпні, коли сонце перебуває у сузір'ї Лева. **Δ Морський лев** – ластонога морська тварина родини вухатих тюленів. **◇ Світський лев, ірон.** – той, хто має успіх у вищому світі або взагалі у товаристві; чоловік із підкреслено вишуканими манерами.

лев², -а, ч. **1.** *Грошова одиниця в Болгарії.* **2.** *іст.* Монета, що була в обігу в давній Австрії, Бессарабії, на Поділлі. - *Видібраний до війська добровільно, - почав читати вголос. – ..Одержав на руки три срібні леви! – Нойбауер зареготав. – О Боже! Одержав на руки три срібні леви!* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 902)

9. Невідмінювані іменники мають позначку *невідм.*:

вѐто, *невідм., с.* [лат. veto – забороняю], *юр.* У державному і міжнародному праві – заборона, блокування, скасування (яких-н. рішень). *Існувало вѐто на будь-який формат студій про відносини України з Європою* (О. Пахльовська, Ave, Еуропа!, 2008, 95). **Накладати вѐто** – забороняти, скасовувати головою держави рішення іншого державного органу або одного з членів союзу, об'єднання держав рішення, запропонованого іншим учасником або іншими учасниками такої спілки. *Освіта в мене домашня, її ніхто не визнавав, тоді як дипломовані у Відні Гординські могли накладати вѐто на ухвали владик...* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 823); **Право вѐто** – право члена міжнародного органу забороняти прийняття рішення, з яким він не згоден. *У тодішній Польщі [XVIII ст.] багатому шляхтичеві навіть дозволу на подорож не треба було отримувати у королівській канцелярії. Шляхтич, котрий користувався на загальнодержавному сеймі правом «вѐто» на будь-який королівський указ, який міг сказати своє грізне вельможне «Не pozwalam!» («Не дозволяю!») на будь-який королівський вердикт, після чого той миттєво втрачав силу, був сам собі королем* (В. Лис, Маска, 2012, 236);

ло́бі, *невідм., с.* [англ. lobby – кулуари]. Група представників промислових фірм, монополій і т. ін., що чинять тиск на законодавців або чиновників державного апарату в інтересах своїх організацій. *Створюється, отже, щось на зразок мимовільного "змагання" між східноєвропейськими країнами за увагу з боку Заходу. І в цьому "змаганні" перемагають культури з сильною ідентичністю, іншими словами - культури з виробленим європейським кодом та здатністю до організації інституційних контактів і зокрема потужних інтелектуальних "лоббі" [лобі]* (О. Пахльовська, Ave, Еуропа!, 2008, 241).

лото́, невідм., с. [фр. loto]. Групова гра, в якій виграє той, хто першим накриває ряд цифр або малюнків на спеціальній картці. *В італійського народу ніколи не вмирає дух азарту: на селі сьогодні ніхто не відмовляється від речової лотереї і лото* (А. Грамші, В'язничні зошити, 2017, 183).

люкс² [фр. luxe – розкіш]. **1.** невідм., озн. Розкішно, комфортабельно обладнаний, високої якості. **2.** -а, ч., розм. Про що-небудь розкішне, комфортабельно обладнане, високої якості. *Що то було за весілля! Із сусідніх областей начальство наїхало, цілий корабель їх обслуговував – два ресторани, люкси, бари, басейн для плавання* (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 302). **Жіти в люксі** – у найдорожчому, з усіма вигодами номері готелю. **3.** виг., розм. чудово, дивовижно, дуже добре.

10. У складних іменниках, утворених унаслідок словоскладання (юкстапозитах) наголошуємо кожен структурний компонент; рід зазначаємо тільки для складних іменників, які мають спільну родову належність:

ша́пка-невиді́мка, ~и-~и, ж., фольк. Образ чарівної шапки, за допомогою якої можна дістати все, чого забажаєш, оскільки той, хто її надіває, стає невидимкою. *Навіть якщо припустити, що всі євангелісти не мали наміру відтворити біографію Ісуса, не можна не дивуватися з того, що їм зовсім нічого сказати про його зовнішність. ..Ісус у їхніх розповідях позбавлений матеріальних рис, його не видно, нібито він прикритий шапкою-невидимкою* (З. Косідовський, Оповіді євангелістів, перекл. з пол. Л. Родніна, В. Калюжна, 1985, 140).

Дві родові позначки, з'єднані сполучником *і*, подаємо при іменниках, що мають спільний рід; сполучником *і* з'єднуємо також іменники подвійного роду:

листоно́ша, -і, ор. -єю, кл. -о, ч. і ж. Працівник пошти, який разносить кореспонденцію адресатам; син. пошта́р, пошта́рка. *Чому досі не з'являєшся? – запитав Волянський, коли сіли вечеряти. – ..Я так здивувався: якось листоноша приносить адресований мені пакет* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 892); *Загрюкали в двері. Ми кинулись відчиняти. На порозі стояв листоноша* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 126); *Пиши мені, Вандзю, до запитання, бо є випадки нападів на військових листонош* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 238).

11. Адвербіальні форми іменників (іменники в орудному відмінку однини й множини) подаємо дwoяко: а) як окремі реєстрові одиниці з позначкою присл.:

ввечері (увечері), присл. У вечірній час. *А тут у вітрині сальону [салону] навпроти оперного театру якісь зелені акварелі, які здалеку **ввечері** нагадують Чюрльоніса* (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 232); *Вразливий Федькович порвався було встати.. – От повернення! Вра-*

ніці – води, а **ввечері** – пити. *Обновити хреста – на попові ряса. В середу пестила, а кобилу вкрала...* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 878); *"Це правда, що суха квітка, знайдена росяного ранку, віщує щастя? – запитала вона в Андрія. Язык у хлопця прикипів до піднебіння, очі застигли від подиву. – Хто... Від кого ти чула про це? – Я приходила до тебе вчора **ввечері** і слухала, що ти казав дітям. Так то правда чи ні? (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 243); – Голову митимемо? – Ні, дякую, цього досить. – У вашому волоссі чималенько бруду, – невдоволено сказав перукар. – Я вчора **ввечері** спіткнувся і впав, – пояснив Птаха (К. Ое, Власний досвід, перекл. з япон. Є. Козирев, 2014, 51)*

вгору (у^гору), присл. **1.** В напрямі у висоту, над ким-, чим-небудь, до верхньої частини чогось; вверх; протил. вниз. *Щодня вранці й увечері він [Фарра] бив поклони перед домашнім божеством, а в свята йшов до підніжжя піраміди і гаряче молився богу місяця, в той час коли жерці в пишних шатах урочисто ступали вгору й вниз по сходах під сріблясті звуки труб і спів священного хору (З. Косідовський, Біблійні оповіді, 1968, 35); Завіса зскрипіла, запищала і поволі на двох мотузках полізла вгору (Б. Антоненко-Давидович, Печатка, 1979, 85); Нараз споміж цього стовпища виступив присадкуватий салдатик. ..Його маленький, кирпатий ніч подався вгору, спід насупленої до самих брів шапки блиснули сірі, парубоцькі очі й грузько спинились на моїм лиці (Б. Антоненко-Давидович, Печатка, 1979, 66); "Вашу статтю читатимуть там, подумайте... – Тут він багатозначно показав пальцем **вгору** (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 192); Старшини слухали Марусю, час від часу перезиркуючись між собою і зводячи **вгору** брови (В. Шкляр, Маруся, 2014, 34); Льобковіц волочив придушену копитом ногу, але не відставав навіть тоді, коли вулиця пішла круто **вгору** (В. Шкляр, Маруся, 2014, 151). **2.** перен. До вищого ступеня, рівня (розвитку, стану і т. ін.) *Але, здається, серце його [Андрія Сахарова] не витримало навали тієї олжі, яка осідала, як щоденна пилюка, а на засіданнях Верховної Ради збурилась і піднялась **вгору** зловісним стовпом (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 243). **3.** У напрямі до верхів'я річки, проти течії. *Цей прокладений караванами шлях простягався від Перської затоки **вгору** по Євфрату, біля Харрана круто звертав на південний захід, повз міста Кадеш і Дамаск, перетинав Ханаан уздовж середземноморського узбережжя і доходив до кордонів Єгипту (З. Косідовський, Біблійні оповіді, 1968, 36); У березі пасся білий кінь, і Миронів погляд побіг проти течії **вгору**, шукаючи вершини (В. Шкляр, Маруся, 2014, 86);***

б) як підзначення (відтінок) певного значення іменника після двох вертикальних рисок з позначкою у знач. присл.:

вечір, -чора, ор. -чором; мн. вечорі, -ів; два (три, чотири) вечори, ч. **1.** Частина доби від кінця дня до початку ночі. – *Давно стоїш? – запитав я*

його. – *Ой брате!* – махнув він рукою. – *Відучора з вечора* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 377); *Десь у вечір зірка мерехтлива Задивлялась, певне, неспроста, Як дівчина вперше несміливо Відправляла милому листа* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 19); *Червень, пів на сьому вечора, на вулицях міста вже ніхто не стікає потом* (К. Оє, Власний досвід, перекл. з япон. Є. Козирєв, 2014, 5); *Стояв сирий холодний вечір, але без туману* (В. Шкляр, Троща, 2917, 363). **2.** Зібрання гостей, публічне зібрання, збори ввечері. *Володимир подумав про Ксеню: от вона сама нашттовхнула його на те, щоб він поїхав у ресторан, а що керувало нею? Може, Ксеня намагається підкреслити, що вона не важиться на його незалежність. А, може, перевіряє, чи здатний він просидіти вечір за чаркою і вийти із-за столу на власних ногах* (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 211); *Одлунала далека пісня, / Гамірливий вечір замовк. / А тобі, видно, вдома тісно, / Що бредеш по дорозі, як вовк* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 48). || Публічне вечірнє зібрання, д виконуються літературні, музичні та ін. твори. *Ошатна і чепурна незнайома жінка зверталась до керівництва науково-дослідного інституту або школи з пропозицією організувати для них безплатно художньо-літературний вечір* (Є. Сверстюк, Світлі голоси життя, 2014, 674). ◇ **Багáтий (Святій) вечір, церк.** – переддень (надвечір'я) Різдва Христового з ритуальним споживанням дванадцяти пісних страв. *Кутя з перловки. І по склянці чаю. Скупий Багатий Вечір. А проте Я серед зеків Бога помічаю: Він із розширених зіниць Росте* (М. Руденко, Поезії, 1991, 257). **ЩéдриЙ вечір, трад.-нар.** – вечір напередодні старого Нового року; Новорічний вечір. **3. присл. вечора́ми.** У вечірній час, протягом кількох або багатьох діб. *В Україні вишивати вмiли всюди. Дівчата, молодиці й літні жінки довгими зимовими вечорами за тихою розмовою або наспівуючи вишивали чудові самотутні вироби* (Т. Кара-Васильєва, Українська народна вишивка, 2008, 155)

віверт, -у, ч. 1. розм. Вигадливий поворот, незвичайний рух когось, чого-н.; син. викрута́с. *Ми простоювали ночі в чергах до театральних кас, щоб дістати квитка на гальорку під час гастролей Шаляпіна, а в цих що? Твіст і бугі-вугі – ці **віверти** первісної людини під звуки божевільної какофонії!* (Б. Антоненко-Давидович, Завищені оцінки, 1989, 433); *Станімір подав команду «Багнети!», і це був той момент, коли в тобі кам'яніє кожний м'яз, а нерви натягуються до межі. ..Ти забуваєш вишкіл рукопашного двобою, забуваєш усі хитрі **віверти** багнетного нападу, – ..усе це лишається десь там, у попередньому житті, а зараз тобою керує лише дикий інстинкт* (В. Шкляр, Маруся, 2014, 102). || **Дуже крутий вигин** (дороги, стежки і т. ін.). || **перен.** Відхилення від чого-н. загальноновизнаного, загальноприйнятого. *Саме районний референт пропагандист Ріг проводив виховну роботу з молододою вчителькою, коли та тільки-но приїхала до Сонової. Тепер-от такий **віверт** долі – Рогову наречену Соню видавали за*

вбиту Вірусю (В. Шкляр, Троща, 2017, 359). || *перен.* Незвичайний вислів, зворот. – *Правду кажучи, – вирішив він винагородити мене, - я спершу було допустився помилки, подумавши, що ви маневруєте то мовчанкою, то несподіваними вивертми, аби набити собі ціну* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 229). **2.** Хитрощі, підступна дія з метою досягнення або уникнення чого-небудь. *Федькович аж зіптив зуби спересердя. Він з малих літ ненавидів примус, навіть у війську всілякими хитрощами і вивертми оберегав себе від принуки* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 844); *Птаха знову посміхнувся, намагаючись трохи розбавити отруту у своїх словах, але продовжив – Та переконуючи себе в тому, що існує якийсь інший світ, у якому твій чоловік досі живий, ти намагаєшся переконати себе, що все відносно. Але до яких би психологічних вивертів ти не вдавалась, абсолютність смерті зробити відносно неможливо* (К. Ое, Власний досвід, перекл. з япон. Є. Козирев, 2014, 73). || у знач. присл. **в'ивертом.** Незвичайно вигинаючись.

вал¹, -у, місц. (на) -у́; мн. валі́, -і́в; два (три, чотири) ва́ли), ч. **1.** Високий і довгий земляний насип; син. бру́ствер. *Проте інсургентам [інсургентам] дано було наказа задержатись до ночі, і вони стійко вмирили на валах, на підступах, на роздоріжжях і по мовчазних закутках підворотень* (М. Хвильовий, Вибрані твори, 1932, т. 1, 31); *Перед моїми очима знову стояла та гора з обсіпаними валами, з зарослими травою й терном ровами, де в неділю ми, дітлахи, бігали, ганяючись одне за одним* (Б. Антоненко-Давидович, Завищені оцінки, 1989, 555); *І ніби ще замало кари, Дружину кличе за вали – Веде [князь Володимир] на Волгу, на Булгарі, Щоб там Перуна прийняли* (М. Руденко, Поезії, 1991, 307); *Орали землю, сіяли жита. Рушали в бій до Змієвого валу. І нива пращурів – земля свята Сто сотень поколінь прогодувала* (М. Руденко, Поезії, 1991, 289); *Я ненавиджу Міттельштедта. ..Він читав нам книжку одного російського письменника про війну росіян з Наполеоном і вчив, як бити росіян. Це не армія, а вал, говорив він. Вал треба розсікати, заходити в тил і оточувати* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 514); *Він [Юрій Федькович] обводив їх [гостей] царинами, показавши село з усіх сторін світу, а вони ні-ні та й поглипували на Дашкевиччин осідок, омийтий в півкола Путилівкою: таки мальовнича й благословенна міцна зоддаля, таки там здаля рай для ока, для поетичної душі розгін. А насправді глухий кут і острів смерті. І церковця немов трупарня в кладовищі, а кладовище наче стервисько за валом спаленого тифом міста* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 975); *Капище Хорса стояло на тому місці, де до Волхова підходив земляний вал* (Р. Іванченко, Зрада., 2013, 65). || Довгий і високий земляний насип для господарських потреб. *Палац Тура був складений із витесаних брил сірого каменю, з усіх сторін захищений високим валом, поверх якого ще стояла дерев'яна рублена стіна* (Р. Іванченко, Зрада., 2013, 42). || Що-небудь, на-

громаджене високим довгим насипом. **2.** с.-г. Купка сіна і т. ін., в яку згрібається покіс і т. ін. *Утоптані віками / вали яри узвози / бережуть теплий слід людської ноги* (Є. Сверстюк, Писані синім крилом, 2015, 176).

3. Висока хвиля; син. бурун, цунамі. *Очі Женчика забігали між вхідною брамою, яка беззвучно замкнулася позаду, й барнаво-пінястими водяними валами, що бурхливо перекочувалися через повільно спущувану передню браму й вирували у вузькому шлюзі, швидко підіймаючи поверхню води* (Б. Антоненко-Давидович, Завищені оцінки, 1989, 405); *На річці дибилися темнувато-жовті вали впливу. Соmesh гудів, як натягнута між стовпами линва* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 1012); *Набігла довга тінь на пристані, Розбивається об причал, І, різкими гудками освистані, Гонять води за валом вал* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 35); *Вмить потемніли і спинились завислі над морем розідрані оболочки. Розтинаючи їхню ворухку завісу, котився велетенський чорний вал води і з люттю нісся до потрощеного берега. Це був найбільший водяний вал. ..Останній вал. Він розбився об цю хоч і знеможену, але нездоланну землю. Водяний вал зник, його поглинула земля, а сама лишилась, як і була* (Р. Іванченко, Зрада., 2013, 10).

4. перен. Суцільна маса чого-небудь, яка рухається довгою смугою. *В глибині хуртовинного валу затемніли контури кам'яниць* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 360). * Образно. *Досі ні з кого не спиталося, хто виштовхнув за межі України п'ять – сім мільйонів громадян – і полічити їх неможливо? Хто забезпечив цей вал четвертої хвили еміграції [еміграції] за одне лише століття?* (О. Пахльовська, Ave, Еуропа!, 2008, 480); *Сплили злоби вали каламутні. Пробивається світло основ, Встає перша, єдина сутність І та сутність всього - любов* (Є. Сверстюк, Писані синім крилом, 2015, 175); *Знову прийде весна Знов настане зима Пропливе десь життя Між валами двома Пронесе весь мій світ Що зотлів і здимів Збереже по нім слід Кілька вигаслих слів Тільки туга життя Прокричить в глузу ніч І воскресне колись Цвітом юних облич ..Давні болі душі Зійдуть в пісню просту І тернові куці На валах простуть* (Є. Сверстюк, Писані синім крилом, 2015, 24 – 25).

Δ **Вибуховий вал**, військ. – суцільна маса вибухів, яка рухається довгою смугою. *Артилерія мала пробити ходи в мінному полі. Минув призначений час, та вогню не відкрили. Лиш батальйон піднявся в атаку – вдарили гармати, підганяючи вперед гуцулів вибуховим валом* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 535); **Вогневий вал**, військ. – а) перепона з легкозаймистих речовини на шляху наступу ворога. *Вогневі потенціали більшовиків під Лютежем були більш ніж сумнівні, їхні гранати розривалися в повітрі при зіткненні з вогневим валом із наших гранат та мінометів* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 1016); б) масований артилерійський обстріл ворожих позицій перед фронтом свого наступу. *Фронт наближався, зі сходу котився вогняний вал* (Є. Сверстюк, На полі честі, 2015, 26); **Дев'ятий вал** – ужив.

як символ грізної небезпеки або найвищого піднесення чого-небудь. *Лебединському вже почало здаватися, що дев'ятий вал щасливо й непомітно перехлюпнув через його хутір і тепер можна з полегкістю передихнути* (Б. Антоненко-Давидович, Завищені оцінки, 1989, 525); – *Головне – перечекати, поки спаде хвиля, цей дев'ятий вал російської революції, – переконував дружину Лебединський, нишком поглядаючи з ліжка на вікна – чи не відсвічує знову заграва дальньої пожежі* (Б. Антоненко-Давидович, Завищені оцінки, 1989, 524); *Це сіре місиво селянського лахміття залило великий клас й погрозово хлюпотить коло самісіньких ніг. Ось ударить дев'ятий вал його й розтритиме столи, лави, одним помахом розчавить нещасну перевиборчу трійку з ком'ячейкою і затопить повстанським чадом села, шляхи, ліси...* (Б. Антоненко-Давидович, Смерть, 1989, 92); *Часом зазірала у вічі загадка безодні / на хвилі відпливу дев'ятого валу / щем і солодка зваба розтанути в небутті / і проривалась гортанним риданням скрипки / в капітанській каюті* (Є. Сверстюк, Писані синім крилом, 2015, 199). * У порівн. *Важко починався на землі дев'ятий вік. Котився грізно, як дев'ятий вал* (Р. Іванченко, Зрада., 2013, 10); *По землі вже котився дев'ятий вік – як дев'ятий вал. Одна за одною хвиля насильства або змітала з лиця землі цілі народи, або розбивалась об скелю їхньої могутності* (Р. Іванченко, Зрада., 2013, 98). || у знач. присл. **ва́лом**. Безперервним потоком; син. гуртом, куюпою, натовпом, підряд. *Та нетерпима законність гребла під одну гребінку валом, але подумки розрізняла більш своїх і зовсім чужих. І мірою розрізнення була міра причетності до Заходу* (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 29). ◇ **Ва́лом валіти (поваліти)** див. **валіти**.

12. Іменники pluralia tantum (а) назви будівель, їх частин; б) назви знарядь праці, предметів домашнього вжитку, засобів пересування; в) назви парних предметів, парних частин тіла; г) назви музичних інструментів; ґ) назви одягу, взуття; д) назви маси, речовини, продуктів харчування; е) назви залишків речовини, матеріалу, об'єктів дії; є) назви відрізків часу, свят, обрядів, дій; ж) назви сукупності предметів зі значенням збірності; з) назви ігор; і) назви дій та процесів; й) назви почуттів, емоцій, станів):

Іменники, що вживаються тільки у формі множини, наводимо у формі називаного відмінка із зазначенням форми родового відмінка і з позначкою *мн.*

ва́ги, ваг, *мн.* Прилад (пристрій, устаткування) для зважування; син. терезі. *Чигрин з досвітку на вагах. Йдемо допоможемо. ..Олена стояла з Василем біля ваг. ..Я підмінив Чигрина на вагах* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 504). *Образно. *Я прагнув зважити Добро і Зло На тих вагах, що ми в душі куємо – Усе, що найпомітніше було Від дня народження в житті моєму* (М. Руденко, Поезії, 1991, 276);

лабѣти, -ів, *мн.* [польськ. łabeti – клопіт]. **1.** *розм.* Великі міцні руки. **У лабѣтах** – у небезпеці, у скрутному, безвихідному становищі; *син.* під гнітом. – *Коли ви, баришня, не проти п'ятикутньої [п'ятикутної] зірки, - неприємно усміхнувся чорнявий, то ви її завжди мусите носити при собі... А ну бо, хлопці, заголіть їй, – звернувся від до білявого, – подивимось! Тільки тут Катруся зрозуміла, що вона в лабетах невідомих ворогів* (М. Хвильовий, Вибрані твори, 1932, т. 1, 88). || *перен.* Стати залежним від когось, бути схопленим, привласненим ким-небудь. *Коли трохи випили, Володимирові знов пригадалося його одеське минуле. Це ж Віктор та Іван визволили його з лабет Куцого* (М. Руденко, Орлова балка, 1082, 153); *Ми розмовляли з євреями, яким вдалося уникнути фашистських лабетів, а також людьми, які допомагали рятувати їх* (Д. Шарп, Від диктатури до демократії, перекл. з англ. М. Шипош, 1993, 3). **У лабѣти**, *зі сл.* потрапити (попа́стися, кіннути і т. ін.) – у скрутне, безвихідне становище, в небезпеку; *син.* у капкан, у тенета, в павутину, чорту в зуби. *Ми були переконані, що, потрапивши в лабети жандармерії, він водитиме слідчих за ніс, поки його не розстріляють* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 377); *До лісу Орися забрала Юрка не тому, що була нагальна потреба в його праці. Вона боялася, аби хлопець не заломився, потрапивши в лабети гебістів, адже він знав багатьох підпільників, які приходили по зв'язках до Орисі* (В. Шкляр, Троща, 2017, 94). **2.** *перен.* Скрутне, безвихідне становище; те, що спричиняє таке становище. *Мов з пекельної вийшли смоли, Із якихось жахних лабет; Мовби кров'ю недавно стекли, Мовби нам перебито хребет...* (М. Руденко, Поезії, 1991, 60); *Фронт пожежі був п'ять миль завширшки; якщо вони не пришпорять своїх зморених конячин, потраплять до вогненних лабетів – і загинуть* (К. Мак-Каллоу, Ті, що співають у терні, перекл. з англ. В. Горбатько, 2023, 319);

лаштунки, -ів, *мн.* **1.** Задня частина сцени, відокремлена завісами. *Найперше довелось вжити репресивних заходів, щоб розігнати зі сцени сільську дітвору, яка, не звертаючи ні на кого жадної уваги, виробляла коло лаштунків легку й важку атлетику* (Б. Антоненко-Давидович, Печатка, 1979, 84); *Мені стає чогось радісно, наче трапила за лаштунки сцени, між дивовижно-таємничих акторів, що готуються до виходу* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 779). * *Образно.* *А далі, за лаштунками столить, В болячках замордованого тіла. То Україна скривджена стоїть Чи бранка, що в полоні посивіла?* (М. Руденко, Поезії, 1991, 285); *Колись, може, народиться новий Іонеско і для цього "театру абсурду", але сьогодні лаштунки цього "театру" густо просякли кров'ю* (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 210); *Ганебна посмішка над виборцями у вигляді "універсалу", "коаліціади" та інших лаштунків цього недолугого політичного вертепу* (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 631). * *У порівн.* *Вона [дівчина] вийшла із-за жовтавих крон, наче то були театра-*

льні **лаштунки**, і легким кроком пішла до насипу (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 219). **2. нар.-розм.** Сцена. У документах сказано, що Вірменський собор збудував якийсь Дорінг. Цей чоловік чемно сидів за столами у меценатів, тоді як чорнорукий вірменин, прізвище якого не згадується, бігав по **лаштунках** з лінійкою (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 316). **◇ За лаштунками**, перен. – таємно, приховано; син. за завісою. *Пострадянськими суспільствами – і цими державами – керують і сьогодні в основному люди, більшість з яких нічого спільного з розумовою справою не має. ..Навіть фізіономічно - це трагікомічні маски, що визирають з напівзотлілих лаштунків радянського театру абсурду. ..Небезпідставно підозрюючи, що навколишній "ворожий" світ не бачить нічого цікавого за цими лаштунками, а за цими масками - не розрізняють облич (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 463); І наостанок про ще один привид за лаштунками цього "газавату" – Чорнобиль (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 429).*

13. Іменники, які вживаються переважно в множині, але мають і форми однини, подаємо у формі множини, а форму однини таких іменників зазначаємо в круглих дужках:

ла́пті, -ів, *мн.* (одн. **ла́поть**, *ор.* -птем, ч.). Личаки. Дуже кумедний вигляд мав один із цих стійчиків, бо до його шинелі зовсім не пасували **лапті** з обмотками (В. Шкляр, Маруся, 2014, 264). * Образно. *Спершу він [Дмитро] зібрав невеличкий загін, до півсотні перевірених козаків, а коли навесні червона повінь залила Україну й московський **лапоть** наступив на горлянку селянам, отаман Соколовський мав уже ціле військо (В. Шкляр, Маруся, 2014, 37).*

личакі́, -ів, *мн.* (одн. **лича́к**, -а́, ч.), *трад.-нар.* Селянське взуття, плетене перев. з лика, яке носили з онучами, прив'язуючи до ноги мотузками; син. постолі́. *Якийсь худезний дядечко, що стояв проти сотника, благально промовив: - Нам би хоч трохи мануфактури та щось на ноги, бо самі бачите – світимо задами й ходимо у **личаках**... (Б. Антоненко-Давидович, Сибірські новели, 1989, 343); Зовсім не дивно, що пастухи використовували кумранські рукописи на пошиття **личаків** (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 39); *Проспівавши: Як поїхав мій миленький на базар, до рідні, Купив мені черевички, ось вони, на мені, - вона ступила в розтоптани **личаки** (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 80); На ноги поліщуки взували онучі та **личаки**, плетені з лика, кори дерев та рослинних стебел (Т. Кара-Васильєва, Історія української вишивки, 2008, 193); Гуцул був у красиво розшитому кептарі, полотняних ногавицях, у новеньких **личаках** із задертими носачами, на голові мав крисаню з великою жовто-блакитною пір'їною якогось невідомого заморського птаха (В. Шкляр, Маруся, 2014, 124).**

ва́лянки, -ів, *мн.* (*одн.* **ва́лянок**, -нка, *ч.*). Зимове взуття з валяної вовни; *син.* ва́лянці, повста́ники, ке́нді *діал.* Я.. *вирішив утікати з цього пекла, тільки-но закінчу малому валянки* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 354); *Увійшла вайлувато в сніги, з хати віє нудьга й самота. У руках засміявся віник спритно валянки обміта* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 184); *Білорусь, як стало відомо, постачатиме валянки до Європи. Перша партія - аж півтори тисячі – вже рушила до Австрії...* (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 487); *Ту молодь, яка сьогодні їздить по світу, яка живе в іншому історичному ритмі й вимірі, страх перед "наколотими апельсинами" і "американськими валянками" не переслідує, а накази "старцев Русской Православной Церкви" не обходять* (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 318); *Величар хутко натягував кожууха, шапку, валянки. Людана також уже встигла одягтись. Обое вихопились в чорний морозяний простір* (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 153); *Вісна.. зайшла тихою, обережною ходою. Зсунула з чола низько натягнуту хусту, розстебнула кожух і присіла на краєчок лавиці. Поряд примостилась Косара у своєму незмінному дранті й старих стоптаних валянках* (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 181); *П'ята потяг із кухля добрий ковток і, дивлячись на Ангелові повстяні чоботи, мовив з кривою усмішечкою: – У мене теж є валянки! Тільки вони в стремена не влазять. – Це не валянки, – сказав Ангел. – Це командирські чоботи* (В. Шкляр, Маруся, 2014, 173); *Краще бігти за коханим босою по снігу, ніж чалапати у валянках за нелюбом* (В. Шкляр, Троща, 2017, 66). ♦ **Сибірський ва́лянок** – про нерозумну, тупу людину.

Пор. у СУМ – реєстрове слово в одніці, хоч ілюстрації засвідчують тільки множину:

ЛАПОТЬ, -птя, *ч.*, *рідко*. Те саме, що личак. Бийте, дівки, тропака, Не жалкуйте лаптів (Павло Чубинський, V, 1874, 1108); Деякі пани іноземні туристи, які часом шукають на Україні лапті і постолі, даремно гають час. Вони можуть їх побачити хіба що в музеї (Іван Цюпа, Україна..., 1960, 296) (СУМ IV: 448).

ЛИЧА́К, -а, *ч.* **1.** Плетене з лика або іншого матеріалу селянське взуття, яке носили з онучами, прив'язуючи до ноги мотузками. *І чоловіки й молодичі носили личаки, обгорнувши ноги білими онучками* (Нечуй-Левицький, II, 1956, 102); *Саморобні постолі та ще личаки з липової кори були тут [на Гуцульщині] єдиним взуттям для бідноти* (Петро Козланюк, Сонце..., 1957, 8); *Ходив [Митрофан], похмуро притупував чобітьми, по верх яких було натягнуто нові, з валу виплетені домашнього виробу личаки* (Олесь Гончар, II, 1959, 135).

2. *перен., заст.* Вбога людина (СУМ IV: 501).

14. До деяких значень слів, а також до словосполучень і фразеологізмів добираємо відповідні синоніми й антоніми.

вагання, -я; *мн.* -ання, -ань, *с.* 1. Дія за знач. **вагатися**. *Коли Куций переконається, що Небера йому не потрібний, він без будь-яких вагань його ліквідує* (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 349); *Те, до чого старші письменники йшли через творчі муки, з людськими болями і ваганнями, що для них було відкриттям і знахідкою, ми з самовпевненістю і настирливістю дилетантів перетворюємо в банальність* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 302); – *Добрий вечір! – Микола зняв на порозі шматок глини з чобота, підняв ногу, дивлячись у ваганні на темний вивідець болота. – Молода газдиня буде незадоволена, що наношу бруду* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 179); *І раптом він [Мирон] засоромився свого вагання, бо зрозумів, що вона [Маруся] для цього й привела його до ріки* (В. Шкляр, Маруся, 2014, 208); – *Отже... мою дитину все ж оперуватимуть? – Якщо вона стане достатньо сильною, щоб перенести операцію – так, – відповів лікар, неправильно зрозумівши вагання у голосі Птахи* (К. Оє, Власний досвід, 2014, 113). 2. Неспроможність відразу вирішити що-н.; *син.* поб'ювання, роздумування, с'умнів. *Машина блимнула червоними вогнями й відразу зникла за поворотом, а Володимир, долаючи вагання, постукав у вікно, що виходило на вулицю* (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 346); *Нас намагалися знищити, та самі впали в могилу. Ми стоїмо над нею, оточені сумнівами, одначе тільки-но на цій могилі вибринить зелений шовк трави, як од вагань наших не залишиться й сліду* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 131); *Слепньов, не без вагання висловивши те, що думав, чекав, що його співбесідник і господар спалахне, але той лише голосно зареготав. Навіть вдарив долонею об стіл і весело подивився на Слепньова* (В. Лис, Маска, 2012, 253); *Мить вагання інколи стає межею життя* (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 71); *Стодоля дивився на неї розгублено, Михася навіть у темряві побачила вагання на його виду* (В. Шкляр, Троща, 2017, 202); *Тоді на екрані з листя Китового дерева я побачив, – Такакі проковтнув слину, наче долаючи вагання, – як глибоко вночі під Китовим деревом зібралися всі доброчесні люди нашого села* (К. Оє, Обступили мене води..., перекл. з япон. Д. Москальов, 2014, 344). 3. Непослідовність у поглядах; *син.* невп'евненість, нерішучість, хитання. *Іванчук осудливо похитав головою, але миттю подобрішав, навіть тінь вагання мигнула на його лиці: «Може, й самому почекати, га?»* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 63); *Але певен, що жодного разу У вагання і сумнів час Дріб'язкові хмарки образи Не закрили б сонце від нас* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 63); *Кохання, сумніви, вагання, терпкі до знемоги почуття разом із бурхливими ревнощами до невидимих, але таких зримо уявлених суперниць люто і нещадно терзали серце пані Гелени* (В. Лис, Маска, 2012, 114); *Скидалися руки Гніви у щирому молінні.*

Душа її терзалася у ваганнях і сумнівах... (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 33); *Океан, що омиває Африку, було надруковано зворушливим кольором зимової ранішньої небесної блакиті. Паралелі та меридіани були не механічними, як у компаса, лініями, а жирними чорними смугами, намальованими рукою вмілого художника, справляючи враження авторського вагання та творчої свободи* (К. Ое, Власний досвід, перекл. з япон. Є. Козирєв, 2014, 5); *Партія дії не спиралася на якусь певну історичну клясу, а її керівництво по ваганнях врешті-решт потягло руку за поміркованими* (А. Грамші, В'язничні зошити, перекл. з іт. Р. Тис, 2017, 201). **[Не] без вагання (вагання)** – рішуче, упевнено, без сумнівів і зволікань. *Жерці, котрі після повернення з вавілонської неволі, в період з VI по IV століття до н.е., редагували текста Старого завіту, ..послугувались стародавніми, народними переказами, але без вагання препарували їх для своїх заздалегідь задуманих релігійних цілей* (З. Косідовський, Біблійні оповіді, перекл. з пол. О. Ленік, О. Федосенко, 1968, 20); *Левій був особою незвичайною в колі учнів Ісуса. Його щирість і релігійна ревність виявилися хоча б у тому, що він без вагань відмовився від спокійного життя збирача податей і пішов «за голосом господнім»* (З. Косідовський, Оповіді євангелістів, перекл. з пол. Л. Родніна, В. Калюжна, 1985, 34); **Без пощади, вагання і жалю / Кожне слово б'є в ціль, мов снаряд** (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 60); *Росія планує витратити більше третини свого бюджету на якусь таємничу суперзброю, здатну знищити планету. Тому Бжезінський без вагань називає Росію "фашистською нафтодержавою"* (О. Пахльовська, Ave, Europa, 2008, 291); *Він [Кавур] без вагань затягає весь Південь і Острови у страшну торговельну кризу, лишень щоби зміцнити промисловість* (А. Грамші, В'язничні зошити, перекл. з іт. Р. Тис, 2017, 207); *Він [Стодоля] ..сказав, що я мухи не годна вбити, не те що людину. «Мухи – так, – погодилася я. – А зрадника – без вагань»* (В. Шкляр, Троща, 2017, 195);

ва́да, -и, ж. 1. Негативна риса, особливість кого-, чого-н.; син. недолік, хіба; ант. достоїнство, чеснота. *Не тому ти людина, що вмієш на вади Звабний глянець покласти у блиманні вій* (М. Руденко, Поезії, 1991, 52); *Україно, ти для мене диво. Ось яка сила зробила Василя Симоненка закоханим лицарем, що високо піднявся над загоном співців-патріотів, котрі надто ясно бачили бідність, каліцтво, приниженість і вади коханої* (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 164); *Лише одна цих вад не помічає, А інколи, бува, на однині Вона мене несміло величає Найкращим хлопцем в нашій стороні* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 351). || Фізичний недолік внаслідок захворювання або ушкодження організму, а також природжений; болячка 3, гандж. – *Слухай, Птахо, то твоя дитина вже народилась? – сказав Делчєф набагато менш офіційно. – Народилася. Але у неї вроджена вада, і зараз я просто чекаю, коли вона виснажить і помре, – несподівано для самого себе зізнався Птаха. – У неї мо-*

зкова грижа. Це виглядає, ніби вона народилася двоголовою (К. Оє, Особистий досвід, перекл. з япон. Є. Козирєв, 2014, 191); *Фізична вада* - величезний горб на спині, відлякувала від нього [Ічі] людей і робила чоловіка об'єктом нищівних жартів дітей. Кожен клас у Ведмедеві, доходючи на уроках зарубіжної літератури до вивчення «Собору Паризької Богоматері», починав обзивати гробаря Квасімодо (А. Любка, Карбід, 2015, 49). || Пошкодження або неякісність чого-н.; син. деф'єкт. *На труні Габсбурзької імперії виникли держави, що успадкували всі її вади (правда, вади нині називають проблемами)* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 616); *Гилить зуби, дає поради, Носить лантухи настанов, Підмічає серйозні вади У діяльності установ* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 116).

2. Те, що шкодить, має шкідливий вплив; син. гандж, пор'ок. *Відсутність святині і принципова відсутність святині - це різні речі. Першу чоловік може соромливо визнати, як біду, як власну ваду* (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 15); *Тим часом повітова управа бачила за поетом лиш одну ваду – хворобливий нахил до мужицтва* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 941); *Вадю* уроку настійок була неможливість приховати свою роботу від чужих очей (Дж. Ролінг, Гаррі Поттер і Напівкровний Принц, перекл. з англ. В. Морозов, 2005, 167)

ва́лка, -и, дав. і місц. -лці; мн. -лки, -лок, ж. **1.** Окрема група підвід з вантажем, що перевозиться кудись; син. об'бз, ху́ра заст. (СУМ XI, 173), цуг. *Валка то зупинялася, й ми закидали ковдобини, то рушала з місця, і ми розбігалися до мокрих сидінь* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 390); *Владно державив Тур у своїй землі. Звідусіль пливли і йшли до нього купецькі валки* (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 16); *На вигоні біля лина стояла ціла валка возів із награбованим добром, яке покинули втікачі* (В. Шкляр, Маруся, 2014, 185). **2.** Група людей, підвід, машин і т. ін., які рухаються одне за одним або стоять в одному ряду; син. кол'она, х'одка діал., шнур. *І ось довга валка товарняків з одним пасажирським вагоном і паротягом увесь час на парах, готова першої-ліпшої хвилини покотитись далі, стоїть нерухомо серед завмерлих колій проти здолбунівського вокзалу* (Б. Антоненко-Давидович, Сибірські новели, 1989, 340); *Незабаром російська армія розвинула наступ. Відстань до бази збільшилась, зв'язок був поганий, і валка закотилася в лісок, який патрулювався австрійцями* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 27); *Позаду кафе був внутрішній дворик, зручний для в'їзду вантажівок. З підвалу цього приміщення й проклали бічний хід під фонтан, де вже розташувалася валка вагонеток* (А. Любка, Карбід, 2015, 240); || Група людей, що разом ідуть кудись; син. к'упа, на́товп, ш'обла жарг., юрба́. *Ікар.. продовжив: – Ось ви кажете про всілякі свої наркотики, а я сиджу, слухаю – і перед очима мені наш тунель. ..І все - моє. Як у школі, коли ми вчили про якогось хазяїна, що кілька днів їхав, а все навколо належало йому. – Не лише йому, а й нам усім, –*

доброзичливо підправив колегу Геній Карпат. – Я також часом уявляю собі, як безкінечна **валка** людей заходить у тунель під дубом і зникає під землею. А мені за все капають грошки. Наш тунель, повірте, ще стане основним виходом з Ведмедева, через нього з міста вибиратиметься більше людей, ніж ужгородською трасою, ось побачите! (А. Любка, Карбід, 2015, 211); На початку дев'яностих на Генія Карпат уже працювали цілі бригади робітників, носіїв, Мірчиними **валками** й караванами наповнилося все сутінкове українсько-румунське пограниччя (А. Любка, Карбід, 2015, 41).

вбóгiсть (убóгiсть), -гості і -гости, ор. -гістю і **вбóжiсть (убóжiсть)**, жості і -жости, ор. -жістю, ж. Власт. за знач. **вбóгий**; син. нестáтки, злiдні, скрúта; ант. багáтство, достáток. *Історично ми зрiднилися зі станом **убогости** в нашому багатому краї... "Україна, вбога сестра ваша..." – звертаються кирилометодiйвци до Росiян і Полякiв. Вбога – значить у Бога, ближче до Бога, до своєї суті. Це поняття дуже пов'язане з поетичним нашим світоглядом, з українськими піснями і думами (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 101); Я продукт тривоги, знівечене дитя неладiв, рафiнована **вбогiсть** (Р. Андрiяшик, Вибране: Романи, 2004, 779); На сьогодні це для нас – мiраж, зважаючи, до всього ж, на цiлковиту заформалiзованiсть і незграбнiсть структур, які мають приводити в рух систему культурного обмiну, та на елементарну фiнансову й iншу **вбогiсть** iхньої матерiальної бази (О. Пахльовська, Ave, Еуропа!, 2008, 45).*

вжiток (ужiток), -тку, ч. 1. Використання, застосування чого-н.; користування чимсь, обiг, вживання. *Дахи будинкiв завалилися, причому завалились, як видно, раптово, поховавши під собою речі щоденного вжитку (З. Косiдовський, Бiблiйні оповiдi, перекл. з пол. О. Ленiк, О. Федосенко, 1968, 241); Втiм то ще було пiвбiди, якби цього зачарованого кола не укрiпили конвоєм і колючим дротом, бо теорiї на Заходi виготовлялись для академiчного **вжитку** - аж до Маркса, який задумував її для **вжитку** практичного – перебудови свiту (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 29); І якщо "Україністика" мала би стати журналом широкого профiлю, то "Радянське лiтературознавство" – часопис суто лiтературознавчий, орiєнтований лише на внутрiшній **вжиток** (О. Пахльовська, Ave, Еуропа, 2008, 46). * Образно. Природа надiлила людину поважнiшою оболонкою, кращою і змістовнiшою, нiж людина цього заслуговує. Внутрiшньо (розумово і духовно) людина вiдстає вiд щедро і мистецьки вилiпленої зовнiшности. У золотій чарі вино широкого **вжитку** (Р. Андрiяшик, Вибране: Романи, 2004, 719); Надворi стояли ще теплi осiнні днi, пiч не топилася, на нiй.. лежали легенькi, зручнi для вжитку канданки, якщо можна так висловитися про в'язничне знаряддя (В. Шкляр, Троща, 2017, 190). Для домáшнього (влáсного) **вжитку** – для особистого, обмеженого викорис-*

тання; *ант.* для ширóкого вжítку. *Досі уважним і систематичним вивченням феномену шістдесятників займалися секретні служби КГБ - у своєму, вузькому, пляні [плані]. ..Але для власного **вжитку** вони вивчали живі взаємні стосунки, симпатії й антипатії, особисті впливи, і враховували це як вирішальний чинник під терміном "урахування особи" (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 26); Не треба тішити себе ілюзією, що все, що пропонувалось досі для "**домашнього вжитку**", з відповідним ентузіазмом і розумінням буде сприйняте в контекстах інших культур (О. Пахльовська, Ave, Europa, 2008, 45); У листах до редакції вона [Софія Яблонська] описує екзотичний побут у Китаї..; і також ділиться секретами краси для **домашнього вжитку** від свого косметолога (Бунтарки: нові жінки.., 2021, 361); Для **церковного вжитку** – для потреб церкви. У зв'язку з великим попитом на гаптовані вироби, необхідні не лише для **церковного вжитку**, а й для оздоблення одягу, помешкання, кінного виїзду тощо, власники маєтків утримували майстринь, що займалися цим ремеслом (Т. Кара-Васильєва, Історія української вишивки, 2008, 34); Для **ширóкого вжитку** – для вжитку, споживання чогось у великій кількості широкими верствами, масами населення; *ант.* для домашнього (власного) вжítку. У 20-ті роки [XX ст.] налагоджують активну діяльність насамперед ті кустарні промисли, які не потребували значних асигнувань і задовольняли потреби населення в товарах широкого вжитку (Т. Кара-Васильєва, Історія української вишивки, 2008, 334); **Товари ширóкого вжитку** – товари (харчові продукти, напої, косметика і т. ін.), які продаються швидко та за відносно низькою ціною; *син.* спожівчі товари. До виробництва **товарів широкого вжитку** влада залучила підприємства важкого машинобудування, де створювали спеціальні цехи (М. Мудрий, О. Аркуша, Історія : Україна і світ, 2019, 140 – 141). **2. розм.** Користь, вигода.*

вiбори, -iв, *мн.* Обрання шляхом голосування (депутатів у представницькі органи держави, службових осіб і т. ін.). **Вибори** також не можуть бути дієвим інструментом справді значних політичних змін за умов диктатури (Дж. Шарп, Від диктатури до демократії, перекл. з англ. М. Шипош, 1993, 7); Це ж треба так марити президентськими **виборами**, щоб річна дистанція до них здавалася їх передднем, а все, що відбувається у Верховній Раді, сприймалося винятково через їх призму (П. Толочко, Несповідимі путі України, 2004, 49); Я вирішив призначити «**вибори**» заступника. Коли виголені і вимиті пройдисвіти розсілися довкола казана з вареною картоплею, я коротко сказав про становище, в якому ми опинилися, і попросив написати на клаптику папері прізвище бажаного кандидата, хто набере найбільше голосів, той автоматично стає моїм заступником (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 1055); Політик дбає про наступні **вибори**. Державний діяч – про наступне покоління

О. Пахльовська, Ave, Еуропа!, 2008, 2); Там, де є кордон, там завжди є контрабанда. А контрабанда – це Біблія, Тора і Коран закарпатців. Думаєш чому, Тисе, закарпатці, хоч і живуть у найзахіднішій області України, на всіх **виборах** голосували за проросійську Партію Регіонів і Януковича? Бо вони говорили про єдність із Росією, а це автоматично означає проблеми з Європою, тобто передбачає існування тут кордонів (А. Любка, Карбід, 2015, 155); Так чи так неорганізований сегмент громадської думки (особливо жінки - там, де вони мають виборче право) такий великий, що бумів і несподіваних коливань під час **виборів** не уникнути (А. Грамші, В'язничні зошити, перекл. з іт. Р. Тис, 2017, 94); Центральна виборча комісія (ЦВК) оголосила результати другого туру **виборів**, згідно з якими Янукович набрав 49,4 % голосів, а Ющенко – 46,7 %. Ці результати, які розходилися з даними екзит-полів [екзитполів], не визнала ні значна частина виборців, ні західні спостерігачі (М. Мудрий, О. Аркуша, Історія: Україна і світ, 2019, 255). **Вибори без альтернативи (безальтернативні вибори)** – різновид виборів, за яких у них бере участь тільки один кандидат або одна партія, а виборці при цьому можуть голосувати тільки за або проти кандидата; безальтернативні вибори; ант. альтернативні вибори. Після повернення з Варшави я бачив по ТВ пленум ЦК КПУ. ..Старий президент Академії Наук Патон, якому за життя споруджено пам'ятника в центрі міста, розповів про таланти Щербицького і довів, що **вибори без альтернативи** – це і є справжня альтернативність (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 131); У 1988 р. на XIX партійній конференції взамін «побудови комунізму» проголошено курс на розбудову правової держави, що мала спиратися на правові норми й загальнолюдські цінності. Перше, чого прагнули реформатори, були вибори на конкурентній основі, адже в СРСР традиційно всі **вибори** були **безальтернативними** (М. Мудрий, О. Аркуша, Історія : Україна і світ, 2019, 216); **Дострокові вибори** – вибори до представницького органу влади або на виборну посаду, що проводяться до закінчення терміну повноважень чинного скликання органу або особи, яка обіймає посаду; син. позачергові вибори, дотермінкові вибори. Увечері 29 листопада [2013 р.] на майдані Незалежності відбувся великий мітинг, де виступили лідери опозиційних партій Арсеній Яценюк, Віталій Кличко, Олег Тягнибок. Протестувальники вимагали **дострокових виборів** (М. Мудрий, О. Аркуша, Історія : Україна і світ, 2019, 264); **Місцеві вибори** – вибори органів місцевого самоврядування. Нестабільна політична ситуація в державі розхиталася так, що невдовзі мали відбутися **місцеві вибори**, тож будівництво Фонтана Єдності з допоміжною ідеєю-прикриття для тунелю перетворилося на цілком самодостатній проєкт. Бо якщо вибори так швидко, то відкриття фонтана стане однією з найважливіших подій передвиборної кампанії (А. Любка, Карбід, 2015,

267); **Парламентські вибори** – вибори народних депутатів Верховної Ради України.

вівіз, -возу, ч. 1. Тс. **вівезення**. У 1648 р., коли українські землі вразила засуха і стався страшний неврожай, тільки безперешкодний **вівіз** зерна із Росії врятував Україну від голоду (П. Толочко, Несповідимі путі України, 2004, 171); Спостерігається примітивізація російської економіки, спрощення структури експорту і посилення залежності економіки від **вивозу** енергоносіїв (О. Пахльовська, Ave, Еуропа!, 2008, 564); Але незріла Італія не тільки не мала капіталу для **вивозу**, вона мала звертатися по іноземний капітал, щоби задовольнити свої найнагальніші потреби (А. Грамші, В'язничні зошити, перекл. з іт. Р. Тис, 2017, 207). 2. Загальна кількість і вартість вивезених за кордон товарів; син. е́кспорт; ант. вві́з (уві́з), і́мпорт.

вігадка, -и, дав. і місц. -дці; мн. -дки, -док, ж. 1. Що-н. вигадане в результаті міркувань; ант. бувальщина. В інформаційний вакуум раптом увірвався вітер часу - все тут завихрилось і перемішалось: правда, **вігадка** і почорнілі споруди напівправд (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 7); Погруддя Франца-Йосифа поставили в Колобрдах у дванадцятому році. ..Його першої ж ночі облили гноївкою, а другого дня в селі зашуміло від **вігадок** і приповідок (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 24); – Це правда, – рішуче підтвердила Джіні. – Ми з Невілом теж там були, а вся ця нісенітниця з «Обранцем» – просто чергові **вігадки** «Віщуна» (Дж. Ролінг, Гаррі Поттер і Напівкровний Принц, перекл. з англ. В. Морозов, 2005, 129). || Як частина складного слова. Люди збираються до людей, щоб при спільному дулу погомоніти й почесати випоцнені у плітках-**вігадках** язики (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 159). 2. Здатність вигадувати, винахідливість. Автор, названий згодом Лукою, не гребував і **вігадкою**, коли йому не вистачало даних з першоджерел (З. Косідовський, Оповіді євангелістів, перекл. з пол. Л. Родніна, В. Калюжна, 1985, 56). 3. Те, що створене в уяві, чого не було в дійсності; син. ба́йка¹, вімисел¹, фантазія. Небера засміявся: – Ну що, налякав тебе? То був тільки жарт. Чого мені сидіти в териконі? ..Ні хвоста, ні ратиць – то все дурниці, попівські **вігадки**. Сучасний світ забезпечує нас новим комфортом (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 54); «Колишній святий» Миколай не був **вігадкою**, він справді існував. Миколай був єпископом у лікійському портовому місті Міри (або Лістра). ..Він помер у IV столітті й одразу ж почав нове, посмертне життя. Спочатку шефствував над лікійськими рибалками, а потім зробив запаморочливу кар'єру, ставши покровителем Греції й царської Росії (З. Косідовський, Оповіді євангелістів, перекл. з пол. Л. Родніна, В. Калюжна, 1985, 159); Його спрощений та упереджений погляд на християнство повністю ігнорує той факт, що ця (як і будь-яка інша) релігія не є лише ярмом: **вігадкою** злих нудьгарів і підступною пасткою для наївного

розуму (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 171); *Те, що в Кобзаря було правдою-істиною, в Федьковича постало смішною вигадкою* навіть для Смаль-Стоцького. Роткель тільки знищив малого Федьковича і згадував на заході своїх днів «хлоп'ятко», яке пустив за водою (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 926); *І хоча я був хворим, коли бачив ці слайди, все одно це не вигадка* (К. Оє, Обступили мене води..., перекл. з япон. Д. Москальов, 2014, 343). 4. Примхливе бажання, надумана потреба; витівка, придумана для розваги. *Вона сказала, що не можна цей день називати о с т а н н і м. Кравчук пригадав, як їй затремтів голос, коли вона заперечувала проти назви сьогоднішнього дня останнім.. «От тобі й маєш!», подумав він. «Не мала баба клопоту, так нате вам вигадку»* (М. Хвильовий, Вибрані твори, 1932, т. 1, 322); *Я дедалі більше дивувався цій пані, яка так спритно змішала правду і вигадку, суцє і бажанє, що я повірив у справдженнє потаємних сподівань* (В. Шкляр, Троща, 2017, 115).

15. До деяких реєстрових іменників іншомовного походження в квадратних дужках подаємо етимологічну довідку:

в(В)авилон [з д.-грец. Βαβυλών, далі з аккад. Babilī – ворота бога], -а, ч. 1. (з великої букви) *перен.* Збірна назва серії насильницьких переселень значної частини єврейського населення Іудейського царства за часів сорокатрирічного правління Навуходоносора II (605 – 562 рр. до н.е.) як каральні заходи у відповідь на антивавилонські повстання; *син.* імперія (за назвою давнього знаменитого міста в Месопотамії, столиці Вавилонії). *Як пояснити яловість цивілізації, яку навіть Шіллер і Гете нездатні були розбудити під прахом пірамід і Вавилонів* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 928). || *перен.* Те, що нагадує це давнє місто; метушня, безпорядок. *Нарівняк сурмив кушувати брови й сопів: він сам опікся, Федьковичевим сватом не пішов би навіть до тої превелеби – Емілії. Отож від'їхав – і ніби між чистою сторінкою та Вавилоном нічого не було* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 888); *Місто завмерло, вулиці були порожніми й загорошеними, лише де-не-де на терасах кав'ярень сиділи невідомо чим змучені чоловіки, а бруківкою вулиці туди-сюди статечно походжав ворон. Завтра, в базарний день, усе тут перетвориться на Вавилон із різномовними криками, строкатим одягом, гудками клаксонів й іржанням циганських коней, але сьогодні Ведмедів тонує у літній дрімоті; господині поралися вдома, миючи вікна й готуючи різноманітні наїдки, діти гралися в тіні дерев на обійсті, а чоловіки спочивали чи дивилися в далеч* (А. Любка, Карбід, 2015, 242- 243). 2. (з малої букви) *перен.* Тс. **вавилонський полон**. *Але для Шевченка він [М. В. Гоголь] був не сатириком, а «наш безсмертний Гоголь», посланий з неба, щоб сміхом зупинити зле прямування суспільного життя та повернути озлобленому світові християнський мир душі і бачення суті. ..Той сміх і той плач – то та сама ду-*

ма, що роздирає серце, і те саме відчуття неволі у великому імперському вавилоні... (Є. Сверстюк, Світлі голоси життя, 2014 (1999), 126).

вакації, -ій, мн. [з лат. vacatio – звільнення, свобода від vacare – бути вільним, незайманим; відпочивати]. Перерва у роботі навчальних закладів, установ; син. канікули. *Александрович видавався незрівняним танцюристом. Один раз на рік, на різдвяні **вакації**, він приходив до міського клубу на танцювальний вечір, щоб протанцювати мазурку й одразу піти додому, заговівши на цілий рік. Треба було бачити, як він легко, майже не торкаючись ногами підлоги, наче зовсім невагомий, пурхав по залі метеликом, виробляв усякі па, ставав на одне коліно й крутив навколо себе свою даму, легко зіскакував на ноги і знову мчав у танець* (Б. Антоненко-Давидович, Сибірські новели, 1989, 334); *Австрія захищає навіть права своїх корів: віднині австрійські корови мають право на **вакації** і три місяці поспіль вільно пастися на альпійських луках* (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 253). || Відпустка. *Європа для такої "еліти" – хіба що місце для літніх **вакацій*** (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 250).

лабіринт, -у, ч. [від гр. λαβύρινθος]. **1.** У Стародавній Греції та Стародавньому Єгипті – споруда зі складно розташованими і заплутаними ходами. *З дальніх покоїв виходять льокаї [лакизи, лакеї] і також, як і перед князями, схиляються, чітко дивляться на нас і ставлять на стіл чай. Потім нечутно зникають по оксамиту килимів у **лябіринтах** [лабіринтах] високих кімнат* (Микола Хвильовий, Вибрані твори, 1932, т. 1, 16); У «Фатоні» **лабіринт** закамарків, і він начинений знизу доверху. Тут і книжки, і кухонне начиння, і вдень – постіль, а вночі – одяг (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 562); *Завтра я повернуся сюди знову, та хто знає, чи не заблукаю я в **лабіринтах** цієї сучасної фортеці, чи зможу знову знайти свою вже мертву чи ще живу дитину, — подумав Птаха* (К. Ое, Власний досвід, перекл. з япон. Є. Козирев, 2014, 48). * У порівн. *Наче в **лабіринті**, він [Птаха] пробирався крізь натовп підлітків, мимохить завваживши, як один зі школярів під радісні вигуки його подружки влучив у жабу і вибив п'ять очок* (К. Ое, Власний досвід, перекл. з япон. Є. Козирев, 2014, 15). **2.** З наміром заплутана мережа ходів, доріжок, переходів у парку. || Атракціон з таким розташуванням ходів. **3.** Те, що має складне, заплутане розташування. *А єгиптяни на своїх громіздких колісницях у бойовому запалі, можливо, заблудилися в **лабіринті** мочарів й загрузли в болоті* (З. Косідовський, Біблійні оповіді, 1968, 169); *Одеські катакомби мають тисячу двісті виходів – під будинками, у степових балках та під морськими кручами. Якби можна було ці **лябіринти** [лабіринти] витягнути в одну пряму лінію, то кам'яного тунелю [тунелю], що сягає на шістдесят метрів завглибишки, вистачило б від Одеси до Ленінграда* (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 361); *Ми йшли хвилин з десять, кружляючи темними **лабіринтами**, нарешті підземелля обірвалось і перед нами стала глуха стіна, викладена з не-*

тесаного каменю (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 47); Вони [сестри Бела і Нарциса] заглиблювалися в безлюдний **лабіринт** цегляних будинків (Дж. Ролінг, Гаррі Поттер і Напівкровний Принц, 2005, 25); Політики, - хоч які вони всесильні, зажерливі, цинічні, – це політики – старі. Вони самі того не знають, бо горизонт сучасного світу обмежується для них **лабіринтами** західних банків, де осідають їхні рахунки (О. Пахльовська, Ave, Еуропа!, 2008, 497); Завтра я повернуся сюди знову, та хто знає, чи не заблукую я в **лабіринтах** цієї сучасної фортеці, чи зможу знову знайти свою вже мертву чи ще живу дитину, – подумав Птаха (К. Ое, Особистий досвід, перекл. з япон. Є. Козирєв, 2014, 48). **4.** *перев. чого, який, перен.* Дуже складне, заплутане розташування, переплетення чого-н. *Шворень розкрив рота, але виродок не вгавав: – Мене мати не родила, я родився сам. Мій талант – це мускули машинні, голова – лабораторний лабіринт* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 255); *Протиснувшись у вузесенький прохід, що тріщиною відкривався не більш як на півметра між баром та корейським рестораном, Птаха поглянув, чи немає десь у цьому лабіринті ще одного прихованого виходу* (К. Ое, Власний досвід, перекл. з япон. Є. Козирєв, 2014, 187); *А ще було так зване купання: тисячі й тисячі овець, які безперервно мекали й стрибали, треба було зігнати до купи за допомогою псів, а потім прогнати крізь лабіринт кошар із заповненими фенілом ямами, щоб позбавити тварин від кліщів та паразитів* (К. Мак-Каллоу, Ті, що співають у терні, перекл. з англ. В. Горбатько, 2023, 195); *У межах великого вигону Гоум Педдок були стайні, кузня, гаражі, незліченні сараї з усякою всячиною – від корму до машинерії, собачі будки, вигони для худоби, заплутаний лабіринт скотопригінних дворів, гігантський сарай для стрижки овець із величезною кількістю робочих місць для стригалів – аж двадцять шість, а за сараєм – іще один заплутаний лабіринт дворів* (К. Мак-Каллоу, Ті, що співають у терні, перекл. з англ. В. Горбатько, 2023, 121). || *Те, що важко зрозуміти, в чому складно розібратися. В джунглях університетської філософії з третіх рук, у лябіринті [лабіринті] щоденної рутини вироблявся релігійний індиферентизм* (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 9); *Російські та українські олігархи бояться втратити можливість напихати свої кишені в темних лабіринтах енергетичних контрактів* (О. Пахльовська, Ave, Еуропа!, 2008, 333); *Римське "право" полягало по суті в методі створення права під час неперервного блукання лабіринтами юридичної казуїстики* (А. Грамші, В'язничні зошити, перекл. з іт. В. Бихун, 2017, 72). **5.** *анат.* Внутрішнє вухо хребетних тварин і людини як орган слуху й рівноваги.

16. Актуальним для кодифікаційної справи є питання про написання разом, з дефісом, а також окремо складних іменників, що з'явилися і продовжують з'являтися в українській мові протягом останніх десятиліть.

Переважно це слова, запозичені з англійської мови, або назви, створені на базі іншомовних компонентів. Кодифікаційна робота з орфографії таких іменників на позначення нових реалій і явищ, в АСУМ ускладнена тим, що: 1) її здійснюємо безпосередньо в процесі адаптації складних іменників – композитів і юкстапозитів – у стислі терміни; 2) чимало таких слів реєструємо на початковому етапі їх появи на письмі; 3) постає проблема невідповідності між кодифікацією і узуальною нормою, коли узус надає перевагу несистемному варіанту. (Застереження: у створюваному новітньому тлумачному Словнику активного типу фіксуємо не лише часто вживану, модну лексику і фразеологію, а й лексику та фразеологію, активну протягом певного часу, тобто фіксуємо ті складні випадки написання, які довели свою стабільність у мові, оскільки з часом чимало несистемних явищ зникають з ужитку, а разом з ними і проблеми їхнього правопису). До спірних, суперечливих або й неправильних написань слів у тлумачних словниках (не тільки в ілюстраціях, а і в заголовках словникових статей) спричиняється як недостатня нормалізація правописного кодексу, так і непослідовне дотримання орфографічних норм, на що нерідко хибують також орфографічні словники. Робота зі створення «Словника мови творчих особистостей України другої половини ХХ – початку ХХІ століття» (далі – СМТОУ) наочно висвітила ці вузькі місця – часто-густо написання складної одиниці зумовлене неможливістю однозначно вирішити: це частина складноскорочених слів (передбачає варіант написання слова разом) чи частина складного іменника, співвідносного із самостійним словом (дефісний варіант). Безпроблемно адаптовано в СМТОУ орфографічні кальки з англійської мови, серед яких: **телескрин** [з англ. telescreen – телеекран, монітор], -а, ч. Вигаданий американським письменником Джорджем Орвелом у романі «1984» телевізійний пристрій для здійснення пропаганди і стеження за населенням; телеекран. *В одній метафорі – ціла панорама, рівноцінна телескринові Джорджа Орвела* (Є. Сверстюк, Світлі голоси життя, 2014, 751); **фотошоп** [з англ. photoshop – фотомагазин, крамниця фотографій], -у, ч. Графічний редактор для зміни зображень, переважно з метою поліпшення їхньої якості. *Ніби мені не досить власних привидів – власних невибляклих, усе ще по-карамельному яскраво-коричневих облич, поцяткованих регулярною віспою того «вафельного» растру, з яким сьогодні не впоратися до пуття жодному фотошопу* (О. Забужко, Музей покинутих секретів, 2015 (2009), 13) – цікавий приклад процесу апелятивізації: спочатку *фотошоп* – це назва програми, як і всі інші програми і системи, пор.: Windows (Вікна); **фітнес** [з англ. fitness (від to fit) – пристосованість, здатність бути в гарній формі], -у, ч. Спортивна фізкультура, зосереджена на тренуванні тіла, підтримці його гарної форми; *син. культуризм. Мене гнітило деяке розчарування: не так уже й довго я тут пробуду, щоб марнувати час у настільки*

нерумунському, стерильному, ніякому місці. До с..и весь цей гай-тек, вай-фай, басейни, бари, **фітнес**, велнес (Ю. Андрухович, Лексикон інтимних міст, 2017 (2005–2011), 55); натомість в ілюстративній частині засвідчено дві неправильно орфографічно оформлені лексичні одиниці (*гай-тек* і *вай-фай*), які мають писатися разом, оскільки складові назв не є самостійними словами (за інструкцією АСУМ авторське написання треба супроводжувати нормативним відповідником у квадратних дужках).

За аналогією до **бліцкриг** [нім. Blitzkrieg – блискавична війна], -у, ч. План короткочасної агресивної і переможної війни; блискавична війна. *Розмова про те, що Київ восени 1941 своєю стійкістю врятував Москву. І німецькі генерали (Гудеріан та ін.) свідчать: ми програли війну восени і влітку 1941 під Києвом. Зірвано було **бліцкриг**, отже, зірвано все* (О. Гончар, Щоденники, 2008 (1975), т. 2, 229) подано оказіоналізм **бліц-усмішка** (норм. бліцусмішка), -и, ж. Усмішка, яка швидко з'являється на обличчі; миттєва, блискавична усмішка. *Професійна **бліц-усмішка**, при-тримана кінчиками вуст, призначена взяти в поблажливі лапки наступну фразу* (О. Забужко, Музей покинутих секретів, 2015 (2009), 72). Згідно з чинним Правописом 2019 р. за таким само принципом слід було б оформити й назви з **обер-**; натомість у тексті того самого автора такі назви оформлено по-різному і так само без застережень відтворено в лексикографічному форматі: **оберка́т**, -а, ч., *зневажл., експр.* Головний, найжорстокіший кат. *А **оберкат** Сталін навіть Петровського не пощадив, хоч розумів, ким він є для України, наш перший всеукраїнський староста* (О. Гончар, Щоденники, 2008 (1988), т. 3, 192). – У СУМ, СУМЖ: **обер-...**, *перша частина складних слів* [нім. ober – головний, старший]; **обер-шельмувальник**, -а, ч., *зневажл.* Головний цькувач, чорнитель. *І цей плюгавий Шамота, цей чорнитель, **обер-шельмувальник** нашої літератури, який стільки шкоди їй завдав, сьогодні одержує премію за... найкращу критичну роботу* (О. Гончар, Щоденники, 2008 (1975), т. 2, 225).

Складні іменники, утворені з трьох і більше основ, пишемо разом (§ 36, п. 8) [УП-2019: 53]. Правило поширюється також на іншомовні назви. Тому подана нижче лексична одиниця, зафіксована в СМТОУ, повинна мати вигляд *селфмейдмен*; до того ж і компоненти цієї назви не є самостійними словами. При реєстровому слові у квадратних дужках слід подати нормативну орфографічну форму слова.

селф-мейд-мєн, -а, ч. Людина, чоловік, який самостійно, завдяки своїй праці та здібностям досягнув життєвого успіху; самородок, самоук. *Я став жити за рахунок спадку; я, по суті, звичайний.. рантьє, а не **селф-мейд-мен**. Мені просто повезло* (О. Забужко, Музей покинутих секретів, 2015 (2009), 364). – Від англ. self-made man (дослівно: людина, яка сама себе зробила) – людина, що добилася успіху, слави тощо власними силами; уважають, що вперше вираз ужив американський юрист, громадський і

державний діяч Генрі Клей (1777–1852) 2 лютого 1832 р. у сенаті США; так характеризували Бенджаміна Франкліна (1706–1790), одного з батьків-засновників США.

Хитання орфографічного вигляду слова засвідчено поширеним в українській мові англійським вигуком **окéй, о'кéй** [англ. okaу, o'kaу, ok], виг., розм. Добре, гаразд, авжеж, в порядку; один з найуживаніших вигуків у світі. *Все о'кей* (О. Гончар, Щоденники, 1962, т. 1, 307); *Нарешті від Лесі прийшов факс: трипільська виставка відкрилась [у Вашингтоні], все о'кей!* (О. Гончар, Щоденники, 2008 (1993), т. 3, 480); *Певний час я був старостою курсу і мав обов'язок відмічати присутність студентів на заняттях. ..Я запровадив режим вільного відвідування. ..Будемо чергуватися, хто не прийде на лекції: ти тоді-то маєш право не прийти, а в журналі все буде о'кей* (Є. Сверстюк, На полі честі, 2015, 93). Фіксація на першому місці більш відповідної українській граматиці назви свідчить про поступову нормалізацію орфографії цієї одиниці.

Про важливість подавати при деяких словах додаткову інформацію історико-культурологічного характеру свідчить зареєстрована в СМТОУ назва **луна-парк*** [з англ. Luna park], -у, ч. Сад, парк з розвагами, каруселями, видовищами. *В останній сцені цирк виявиться блошиним, а всі перипетії роману – галюцинацією хворого скарлатиною школяра, що прогулюючи уроки в луна-парку, забрів до павільйону розваг і задивився на шоу дресированих бліх* (Ю. Андрухович, Лексикон інтимних міст, 2017 (2005–2011), 248). – Від імені Луни – сестри Елмера Данді, одного з творців першого такого парку в США на поч. ХХ ст. Слово засвідчене уже в СУМ (1973 IV: 555), але без ілюстрації. Хоч перша частина складної назви походить від власної назви – жіночого імені, проте на відміну від англійського відповідника, в українській мові це слово пишемо з малої літери, то навряд чи варто трактувати її як власну назву, а отже, лексичну одиницю слід писати разом.

Не завжди слово, частини якого вживані також як самостійні слова, пишемо з дефісом. Так, назву *паркмайданчик* складають не самостійні слова *парк* і *майданчик*; компоненти складного слова лексико-семантично і словотвірною співвідносні з прикметниками, що уможливорює розгортання слова в атрибутивну словосполуку з тим само змістом, як це і зафіксовано в тлумачній частині: **парк-майдáнчик** (норм. паркмайдáнчик) [з англ. to park – ставити транспортний засіб на стоянку], -а, ч. Скорочення: *паркувальний майданчик*. *Вона [лавочка] перестала бути місцем богемних перекурів і тепер звичайно стоїть порожняком, на очищеній від куців бузку – під парк-майданчик для казиновських «мерсів» і «порше» – голій асфальтованій плацизні* (О. Забужко, Музей покинутих секретів, 2015 (2009), 101).

Отже, оскільки будь-який тлумачний словник декларує принцип дотримання сучасних правил орфографії як у дефінітивній, так і в ілюстративній частинах, тобто графічне оформлення слова підпорядковане чинним нормам Правопису, кодифікатори послідовно дотримуються принципу науково обґрунтованих й історично закономірних підстав для кодифікації, запобігаючи тиску узуальної норми. Вводячи такі слова до реєстру словника, кодифікатор має враховувати низку чинників, насамперед правила чинного Правопису, історичні тенденції й аналогії, а також наявність споріднених слів тощо.

Нерідко узуальні орфографічні норми складаються навіть всупереч написанню етимона в мові-донорі. Прикладом може слугувати слово *джекпот*, яке в мові-донорі пишеться разом, а узус реципієнта передає його з дефісом. Тому складні іменники з компонентами, які не вживані в українській мові як самостійні слова або засвідчують повну чи часткову непрозорість форми, у тлумачному словнику активного типу (АСУМ) подаємо за зразком:

джекпoт [з англ. *jackpot* – куш, найбільший виграш]. Призовий фонд у деяких слотах, лотереях та інших азартних іграх. *В цю нечисту гру я був втягнутий, і виграш я отримав завдяки шахрайству, влаштованому не мною, однак справжній джек-пот* [джекпот] *зірвав той, хто всю цю гру затіяв* (К. Ое, Обступили мене води..., перекл. з япон. Д. Москальов, 2014, 391).

II. Фразеологічна частина

До АСУМ включено фразеологію, пов'язану з реєстровими словами. Іменникова словникова стаття містить стійкі сполуки з реєстровою одиницею-іменником. Словосполучення, що становлять складні одиниці термінологічної лексики, подаємо після трикутника (Δ) перед фразеологією, на-пр.:

ліхтáр, -я, *ор.* -ém; *мн.* -і́, -і́в, *ч.* Освітлювальний пристрій, у якому джерело світла захищене перев. склом. *Тоді мені кирпатенький носик розказав, що їй не 19, як ми думали, а цілих 25 літ, що в неї вже було байстря і це невеличке байстря – п о в і с и в н а л і х т а р і к о з а к* (М. Хвильовий, Вибрані твори, 1932, т. 1, 127); *Вуличний ліхтар стояв десь недалеко, майже біля вікна. Жовтаве світло пробивалося в кімнату, тіні від гілок падали на підлогу та на стіни* (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 42); *За вікном – ліхтар. А тут навколо Світла й сутінків жовтава гра* (М. Руденко, Поезії, 1991, 91); *Холодним п'ятаком від ліхтаря Лягає промінь на вологі віти* (М. Руденко, Поезії, 1991, 58); *Все було. Дорога закричала, Блиснули байдужі ліхтарі. Ти пішла від мене до причалу І згоріла в полум'ї зорі* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 69); *Удалині біля замку стрибало по землі світло ліхтаря* (Дж. Ролінг, Гаррі Поттер і Напів-

кровний Принц, перекл. з англ. В. Морозов, 2005, 140); *А інші.. стояли обабіч доріг і поночі освітлювали їм ліхтарями засніжену дорогу* (О. Пахльовська, Ave, Еуропа!, 2008, 281); *Коли вони спустилися зі схилу, поліцейський зупинився біля ліхтаря і заговорив із дівчиною* (К. Ое, Обступили мене води.., перекл. з япон. Д. Москальов, 2014, 258). * Образно. *Василь Стус – летюча зірка української літератури. Тієї зірки не бачили, коли небосхил був захмарений і засліплений сезонними ліхтарями...* (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 212); *Згасити ліхтар небуття, за справи!* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 932). * У порівн. *Петрусь колихався перед моїми очима, наче зелений ліхтар, в якому гасла свічка, такими останнім часом почали прикрашати Невський проспект* (В. Лис, Маска, 2012, 64); *Енн та Людді Мюллери нічого їй [Меггі] не казали, а спостерігали, як щонеділі її пожвавлення блякло, наче в театрі ліхтарі, коли над порожньою сценою опускається завіса* (К. Мак-Каллоу, Ті, що співають у терні, перекл. з англ. В. Горбатько, 2023, 430). Δ **Небновий ліхтар (лампа)** – герметичний скляний балон, наповнений неоном або сумішшю газів (аргону і гелію) під великим тиском. *На перших порах мене дивувало тут усе: трамваї, гастрономи, неонові ліхтарі, скляні вітрини, метушня, велелюддя...* (В. Шкляр, Троща, 2017, 21); **Чарівний ліхтар** (лат. *laterna magica*) – апарат для проєкції зображень, поширений у XVII – XX ст.; син. магічний ліхтар; ◇ **Червоний ліхтар** перен. – будинок розпусти. *Моя муза сліпа, як скульптура з Еллади. Вона не грає, як скрипка без смичка, хоч не вивішую червоний ліхтар* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 1053); *Мої ділові партнери виявилися настільки гречними, що зголосилися скласти мені компанію й показати місто [Амстердам]. Пропонували якісь музеї, Рембрандта й Вермера чи як його там, але мене це не цікавило. Тоді вони запропонували піти в квартал Червоних ліхтарів – і я погодилася, багато про нього чула* (А. Любка, Карбід, 2015, 203).

логіка, -и, дав. і місц. -ці, ж. [гр. *logiké* – наука про мислення].
1. Наука про закони і форми мислення. *Всю логіку спустошено до дна, В гнівливості досягнута вершина. І залишилася мені одна Подруга давніх літ – гірка дружина* (М. Руденко, Поезії, 1991, 208); *Говорячи про культуру думки, можна було б зупинитись на елементарній логіці, яку в нас теж звалтовано на догоду догмам ідеології. ..Але про формальну культуру думки, про формальну логіку при бажанні можна прочитати хоча б у "Вопросах філософії" (Поварнін. "О теорії и практиці спору", 1990, № 3)* (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 43). Δ **Логіка протиріч** філос. – утвердження одночасної наявності якої-небудь ситуації А і відсутності цієї ситуації. *Гегель придумав якусь логіку протиріч як передумову розвитку природи і людського суспільства...* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 886). || Навчальна дисципліна, що викладає основи цієї науки. *У логіці є такий перший закон мислення – закон тотожності. В літературі і в*

житті – це вкрай потрібний закон (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 161); Я б поставив перед цією чергою принаймні ще один бар'єр: четвертий закон **логіки** – закон достатньої підстави (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 163). || розм. Підручник з цієї дисципліни. **2.** Хід міркувань, умовисновків. Павло.. вів з філософами-епікурейцями і стоїками гарячі диспути, які закінчилися тим, що його повели на Ареопаг, де він викладав свої погляди перед верховним трибуналом Афін. Там його спочатку слухали з цікавістю, та коли він почав тоном оракула віщати про страшний суд і тілесне воскресіння мертвих, проти цього повсталла вся натура греків, просякнута духом **логіки** та скепсису (З. Косідовський, Оповіді євангелістів, перекл. з пол. Л. Родніна, В. Калюжна, 1985, 110). || Правильність, розумність умовисновків. "Ти розумний, – дорікала мені супротивниця. – І я тебе люблю, хоч ти вредний і дурний". Ця **логіка** здавалася мені розумнішою від найстрункіших умовиводів геніальних мислителів (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 279); Реформатори говорять, що попередній правопис, який вони називають "совітським", нам був накинтий силоміць, а тому терпіти його в суверенній Україні неможливо. І при цьому нахваляють так званий харківський правопис (1928 р.), який також "совітський" і також накинтий силоміць радянським прокурором, а потім і наркомом освіти Скрипником. Де ж тут **логіка**? (П. Толочко, Несповідимі путі України, 2004, 47); Хоч як би ти того не хотів, від лиходія в собі ти вже не втечеш, але в тебе було б виправдання: ти хотів врятувати свій домашній затишок від аномального немовляти, отже, в цьому є своя, хай і егоїстична, **логіка** (К. Ое, Особистий досвід, перекл. з япон. Є. Козирєв, 2014, 169). || розм. Хід міркувань кого-небудь. Віктор висловлював свої захоплення **логікою** Бориса Корнійовича, реготався з приводу того, як летіло пір'я з шановного професора, проте Олеся не вважала, що професор втратив хоча б одну пір'їну (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 422); Була у суддів **логіка** залізна (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 209); Не дивуймося, отже, що й досі деякі західні газети ні-ні та й закинуть українцям усе той самий "націоналізм" і зазіхання на цілком законні, за такою **логікою**, "російські інтереси" (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 16). **3.** перев. чоґо. Внутрішня закономірність, власт. природі, суспільству, людині. Римляни, пригнавши в місто всі свої війська для нагляду за порядком, не могли не звернути уваги на бунтівні дії Ісуса. І за **логікою** речей їм слід було б тут-таки схопити і знешкодити новоявленого претендента на царський престол, тим більше, що він був родом з Галілеї – пристановища багатьох інших подібних пророків (З. Косідовський, Оповіді євангелістів, перекл. з пол. Л. Родніна, В. Калюжна, 1985, 197); Чи багато було сильних духом, щоб подолати відчай, і, всупереч **логіці** обставин, відповідати добром на зло? (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 78). **За логікою речей** – відповідно до закону

об'єктивного існування предметів, явищ і процесів, пов'язаних між собою різноманітними взаємозв'язками (логікою речей). *За логікою речей* молода, вродлива, багата, та до того ж представниця одного з найзначніших родів Польщі й України, вона [пані Аліція] мала б ось-ось знову вийти заміж (В. Лис, Маска, 2012, 127).

Фразеологічні одиниці подаємо після ромба: світлого (◇) – якщо фразеологізм стосується якогось значення або відтінку значення статті, і темного (◆) – якщо стосується всіх значень слова, слова як такого, напр.:

лободá, -й, ж. [лат. *Chenopodium*], бот. Трав'янистий або чагарниковий бур'ян, листя деяких видів якого вживають в їжу. *Осот, буркун, бадилля лободи* – *Оце й усе, що погляд мій помітив* (М. Руденко, Поезії, 1991, 113); *Що таке щастя? Це коли ти лежиш у цісарській теплій постелі, що пахне лободою, неділею і коханою жінкою, а з кухні долинає легеньке подзенькування посуду і дразливий аромат меленої кави* (В. Шкляр, Троща, 2017, 291). * Образно. *А тим часом лобода* буяла і торжествувала над рештками культури. *Володька Лобода пішов далі вниз по похилій: він рішуче порвав з традицією і навіть з мовою батьків* (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 90). *трад.-нар.* Ужив. як символ злиднів та убогства.

◆ **Порості лободою (мóхом)** – бути занедбаним, зазнати забуття. *Найсильнішим боком нашої, найпередовішої в світі, літератури була критика. Тут було вироблено майданчик – розміром з Колізей – і було вчено кого треба з позиції єдино вірного вчення у світлі останніх геніальних [геніальних] висловлювань... Нині той майданчик поріс лободою: нема світла ідей* (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 169).

ляпас, -у, ч. Удар по щоці або шиї долонею. *Коли в мене виникали конфлікти з дядьками або з матір'ю і я починав комизитися, дарма що діло могло кінчитися ляпасами, баба Олена завжди казала мені примирливо: – А ти підкорися, Борисику, підкорися, голуб'ятко! Тобі ж краще буде...* (Б. Антоненко-Давидович, Завищені оцінки, 1989, 557); *Жалюгідний пацюк! — раптом він [хлопець] дістав сильного ляпаса. – Ти став схожим на пацюка, який тільки й мріє про те, аби втекти у свою нору!* (К. Оє, Особистий досвід, перекл. з япон. Є. Козирев, 2014, 145); *Задоволено зблиснувши перед дзеркалом золотим зубом, Тис налив на долоні одеколону й дав ними собі кілька нещадних ляпасів, після чого потер пахучими руками під пахвами* (А. Любка, Карбід, 2015, 241). ◇ **Дáти (відвáжити, вліпíти, надавáти і т. ін.) ляпаса (ляпасів)** кому – а) ударити кого-н. (перев. долонею в обличчя). *Відповідь прибула негайно. "Я вчора одержала твого зухвалоного листа і пів дня вартувала біля університету, щоб надавати ляпасів автору. Але ти досить спритно уникнув заслуженої нагороди. Думаєш, я не бачила, як ти шмигнув у тролейбус?"* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 275); *Але наступного ранку, коли зрадник-коханець заявився і поцікавився її здоров'ям (яка підлість, підступність і нахабство!), пані*

Гелена без зайвих слів **вліпила** йому дзвінкого **ляпаса** (В. Лис, Маска, 2012, 116); *Вчитель витер губи об рукав сорочки й припав ротом до рота Ічі. Якби хтось побачив їх, то неминуче розпізнав би любов. Тис і справді з усіх сил намагався робити товаришеві штучне дихання, пирскав йому повітрям до рота, тер свою щетину об його, надував щоки і тужився. Але нічого не допомагало. Розгнівавшись, він згарячу **відважив** три **ляпаса** Ічі, вклав у них усю свою лють, втому і злість на цього дебелистого теленя, огрядного йолопа, через якого весь проект і все майбутнє України може закінчитися викриттям, поразкою, провалом!* (А. Любка, Карбід, 2015, 109); б) образити, принизити кого-небудь. *У Сашка теж є донька, він добре розуміє мовчазну розмову поміж матір'ю та Олесею... Доброго **ляпаса** вона **відважила** Вікторові, молодчина!..* (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 116).

Якщо іменник є стрижневим словом сполуки, тлумачення та цитати подаємо в кінці статті з умовним позначенням типу конкретної фразеологічної сполуки, або подаємо відсилання до статті зі стрижневим словом – якщо іменик становить залежне від нього слово сполуки, напр.:

лупати, -аю, -аєш, *недок.* **1.** Кліпати (у 1 знач.). *На задньому сидінні Катерина і Гафійка. Коли я оглядаюсь, Гафійка **лунає** повіками, ніби не сподівалась мене уздріти* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 54); - *Панове громадо! – звертався він [Тиміш] до своїх дітей, які сиділи рядочком і **лупали** на нього переляканими очима* (В. Шкляр, Маруся, 2014, 192). **2.** *перен.* Блимати (у 1 знач.). **♦ Лупати (кліпати) очима** – а) розгубитися і мовчати, не знаючи, що відповісти. *«Господи, боже мій», думав Кравчук, ідучи до загодовні, «який я безвихідний дурень! Жінка вже сама говорить мені, що кохає мене, а я стою біля неї й **лунаю очима**»* (М. Хвильовий, Вибрані твори, 1932, т. 1, 318); *Обеззброєні люди Гелевея тільки **лупали очима**, не розуміючи, що діється* (В. Шкляр, Маруся, 2014, 30); б) відчувати сором перед ким-н. *Онімілі родичі тільки **очима лупали*** (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 23).

Синонімічні й антонімічні фразеологічні відповідники до реєстрових словосполучень подаємо тільки ті, що наявні в реєстрі АСУМ:

лєзо, -а, с. Гостра частина знаряддя, яким ріжуть, колють, рубають що-н., а також уся різальна частина такого знаряддя. *Вранішній туман нізко слався над зеленими луками. З його кошлатих сувоїв, що напливали від Лаби, безкінечно виринала ота сіра вервечка ратників, яка часом зблискувала проти сонця то наверхам списа, то **лезом** сокири* (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 128); *Ісхуда пильно вглядається в очі своїх людей. ..Вої заворухились, рішуче поклали долоні на руків'я своїх мечів. Одне його [тархана Ісхуди] слово – і зблиснуть тонкі **леза** їхніх Хорезмських мечів...* (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 36); *Несподівано для самого себе він [Птаха]*

пригадує, як у молоді буремні роки зашивав у манжеті брюк ніж з відкидним **лезом**. Але ті штани він зносив і викинув багато років тому (К. Оє, Особистий досвід, перекл. з япон. Є. Козирєв, 2014, 25). || Те, що нагадує таке знаряддя. Спустилися в Орлову балку, пішли понад струмком, що дзюркотів поміж вищерблених крижаних **лез** (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 251). * Образно. Природа не глумиться над синами: У Сонце – в хату зоряну свою – По **лезу** променя пішли над нами Усі, хто ліг в недавньому бою (М. Руденко, Поезії, 1991, 55); Внизу холодно зблискувало **лезо** ріки, і чути було рівний шум течії (В. Шкляр, Маруся, 2014, 306). * У порівн. Справді, розум у нього [Йосифа Флавія] був гострий, відточений як **лезо** бритви, але не можна не враховувати й іншу, таку ж цікаву рису його характеру: він з надзвичайною легкістю завойовував серця людей, роблячи їх своїми відданими друзями і покровителями (З. Косідовський, Оповіді євангелістів, перекл. з пол. Л. Родніна, В. Калюжна, 1985, 13); Якось несміливо взяв за руку. Онисьці зовсім не хотілося випручувати її. – Підеш за мене? – раптом ні сіло ні впало запитав Віктор. – ..Можже, й піду за тебе... обліковцем працювати. – Вона таки випручала руку і йшла немов на гострих **лезах** (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 246); Жорстоким став Льодзьо – тільки своїй Марильці, якій щось зробилося з головою і яку він кохав після того ще дужче, міг усміхнутися, а так більше ніхто не бачив посмішки на його тонкому, як **лезо**, лиці (В. Шкляр, Маруся, 2014, 62); У невідомість, як у глузу ніч, Вона [Сікстинська мадонна] несе дитину, мов на **лезах**, І в материнській серці вглибині Ячить провісницький пророчий безум (Є. Сверстюк, Писані синім крилом, 2015, 72). 2. розм. Тонка сталева пластинка з двома гострими краями, яка є частиною безпечної бритви. Птаха кинув останній короткий погляд на невеликий трикутний згусток крові зліва під носом і вийшов з перукарні. Поки добиратиметься до університету, де працював його тесть, блиск та свіжість, залишені на обличчі **лезом** для гоління та рушником, устигнуть потьмяніти (К. Оє, Особистий досвід, перекл. з япон. Є. Козирєв, 2014, 51); Він [Сірко] щойно поголився, на столі біля лампи досі лежала німецька трофейна бритва «Moparch Solingen», а на жовтому клапті газети, об який витиралося **лезо**, ще не висохли шматки піни, змішаної з чорними волосинками щетини (В. Шкляр, Троща, 2017, 356). ◇ [Йти] між **лезом** і змійним **жалом** – перебувати, діяти у важкій ситуації, коли небезпека загрожує з двох сторін; син. між мотилом і ковадлом, між Сциллою і Харібдою. Адже я жив, я був Не каменем в ярку, не мінералом. Чи марно я пекельний гарт здобув, **Йдучи між лезом і змійним жалом?** (М. Руденко, Поезії, 1991, 385); **Ходіти (ходіння) по лезу чого**, зі сл. ніж, бритва – поводитися ризиковано, перебуваючи у вкрай небезпечній ситуації; син. ходіти по бітому склу. **Місько вже ходив по лезу ножа**, він стомився лисичити, стомився брехати, що Буревій ось-ось з'явиться (В. Шкляр, Троща, 2017, 158); Мі-

сько добряче перехвилювався, водячи за ніс більшовиків у їхньому лігві, й ось нарешті зближався момент, заради якого він два місяці **ходив по лезу ножа** (В. Шкляр, Троща, 2017, 170); *Бозна, що відчував Борис Корнійович і як він став контрабандистом – може, й ним керували ті ж самі пристрасті. **Ходіння по лезу бритви** для деяких людей стає таким же заразливим, як вино або наркотики* (М. Руденко, Орлова балка, 1982, 308).

лоб, лóба, кл. -е; мн. -ї, -їв; два (три, чотири) лóби, ч. **1**. Надочна частина черепа та обличчя людини або морди тварини; син., висок. чолó. Доктор Тагабат розвалився на широкій канані вдалі від канделябру, і я бачу тільки білу лисину й надто високий **лоб**. ..У дегенерата [дегенерата] – низенький **лоб**, чорна копа розкуйовдженого волосся й приплюснутий ніс (М. Хвильовий, Вибрані твори, 1932, т. 1, 16); *Рина осіклась, наморщила лоба. А Уля, як Уля – зраділа: – Ага. Ага... І ти б не знала, що сказати, Рино!* (М. Куліш, Мина Мазайло, 1940, 24); *Бог-академік мокрий лоб протер, На кінчик носа зсунув окуляри. Став на Ейштейна схожий він тепер* (М. Руденко, Поезії, 1991, 280); *Десять літ на стіни Трої / Лізуть ордами герої, / А троянці щедро й щиро / Вгонять їм в лоби сокири* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 175); *Хай сяде щирість, Проста й шалена, На наші хохлацькі лоби!* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 231); *От і бовтає неонацистська тряся чорновдягненими натовпами напівписьменною молоді, з голеними головами, лобами в сантиметр і волячими біцепсами. Настільна книга - "Майн кампф". ..Ніяких Освенцімів і Дахау не було, їх вигадали "вороги німецького народу"* (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 145); *Наступної миті коні, які справді ошаліли від страху, звернули вбік, карета налетіла на дерево і після жахливого удару і тріску ресор нарешті зупинилася. Від удару графиня звалилася на спину чоловіка, пронизливо закричала, проте відбулася лише невеликим садном на лобі. Отямившись, граф вийшов із карети і побачив, що один із четвірки коней лежить на землі, напевне, зі зламанною ногою. Троє здорових огирів намагалися зсунути карету з місця, ладні ось-ось її перекинути* (В. Лис, Маска, 2012, 24); *А сама вона мучилася через головний біль, і на лобі в неї за крикливими окулярами виступали краплі поту* (К. Оє, Обступили мене води..., 2014, 450).

* Образно. *Вибухають бомби водневі На обпеченім лобі моїм!* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 112); *Україно! Тебе я терпіти не можу, Я тебе ненавиджу чуттями всіма, Коли ти примітивна й на лубок похожа, Коли думки на лобі у тебе нема* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 78); *Змушений "молитися", цей колективний дурень громив своїм твердим лобом усе, що бачив перед собою* (О. Пахльовська, Ave, Europa!, 2008, 74). || перен., розм. Про голову людини. – *Ади – війна, – не вгавав Верешко. – Війна, скільки людей пропало, а таких мені не жаль, їм завше щось не так. Груді роздуло, а лоб пустий* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 462); *Як же я без друзів обійдуся, Без лобів їх, без очей і рук?*

(В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 79). || *чого і без додатка, перен.* Передня частина чого-небудь. *Замість долі від Дніпра тягне сирістю, дме холодний вітер. На головній вулиці він розвертається лобом до мене, жене назустріч листя, пилюгу і сміття* (В. Шкляр, Троща, 2017, 90). **2.** *перен., зневажл., груб.* Про здорового, сильного, високого молодого хлопця, підлітка. **З-під лоба (спідлоба)** *зі сл. глянути, подивітися, пробігти і т. ін.* – непривітно, вороже. *Пастушки, нарешті, підійшли до мене. ..Позируючи на «дядю» з-під лоба, як це роблять сільські діти, вони оточили мене й мовчали* (М. Хвильовий, Вибрані твори, 1932, т. 1, 273); *Чоловік у піджаці з-під лоба пильно пробіг сіреними очима по Горобенковому обличчі і нерішуче простягнув руку: – Микола Батюк* (Б. Антоненко-Давидович, Смерть, 1989, 88); *А платити скільки будете? - недовірливо, з-під лоба, подивився Ічі на Генія Карпат* (А. Любка, Карбід, 2015, 47); **Лобом до лоба** – впритул; *син. пліч-о-пліч, у чотіри о́ка. Коли трамваї докочувалися до зупинок, черги натужувалися, випинали горбами, хтось вилітав, як корок з пляшки, зчинявся гармидер, за темними від тіл вікнами вагонів у місто пливли сварки, вперше зіткнувшись, люди виконували обряд ворожечі (не приведи Господи ще раз вдаритись лобом до лоба)* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 626); **Лобом стінки не проб'єш** – неможливо щон. зробити через непереборні перешкоди; *син. їжакá голіру́ч не візьмеш. Життя, казав покійний батько, це як гра в ката-мишки; тут лобом стінки не проб'єш і їжака голіруч не візьмеш. Недарма казали в народі: «Не той козак, хто переміг, а той, хто викрутився»* (Б. Антоненко-Давидович, Сибірські новели, 1989, 150); **Пустити кюлю собі в лоб** – покінчити життя самогубством, застрелитися. *Василь.. казав, що якщо над Стрипою впаде хоч один підпільник, поки він у нас, то пустить кюлю собі в лоб* (В. Шкляр, Троща, 2017, 262); **Стика́ти лобáми кого** – розпалювати ворожнечу між ким-н., підбурювати когось. *Мені уявляється поворот в русло позитивних почуттів, як розмова рівних, які звільнилися з чужого одягу фальшивого маскування під чужу мову, поняття, чужу правду, чужі інтереси, чужий слизький місток, який ніби з'єднував, а насправді стикав лобами, стимулював хитрість і лукавство* (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 112); **Схиля́ти лоба́** – скорятися, схилитися перед кимсь. *Коли ж ми всі схиляєм лоба Біля чиновного стола, Де доля діда-хлібороба Для себе прав не здобула* (М. Руденко, Поезії, 1991, 354).

Пояснювальна частина до стійких сполук з іменником структурно така ж, як і до окремих слів.

ло́но, -а, с. **1.** Живіт, груди і т. ін. як символ материнства. || * *Образно.* *Я грівсь на материнськiм лоні, Немов сповите немовля. М'ячем блакитним на долоні Лежала крихітна Земля* (М. Руденко, Поезії, 1991 (1963), 30); *Він, простір, тче із себе у собі – Світи гойдає в полум'янім лоні. Мов крашанки, планети голубі Лежать до часу на його до-*

лоні (М. Руденко, Поезії, 1991, 344); *Невіром став. Пекучими трунками спюєш гуцулів, а стверджуєш, що любиш їх, що з гуцульського лона ви-йшов на лан* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 937); *Нові покоління, як обнова, В лоні сповиваються твоїм. І дідівська гордовита мова Служить вірно і слухняно їм* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 90); *Нові вищі продукційні відносини ніколи не заступають її [суспільної форми] місце, доки не народяться в лоні самого старого суспільства матеріальні [матеріальні] умови для їхнього існування* (А. Грамші, В'язничні зошити, перекл. з іт. В. Бихун, 2017, 150). **2.** *чого, перен., трад.-поет.* Про те, що є пристановищем, притулком для кого-н. *Обряд очищення, який він [св. Павло] відправив у храмі за вказівкою Іакова, був ніби поверненням блудного сина в лono ортодоксального іудаїзму, спробою помиритися з єврейським народом та єрусалимською теократією через повернення до християнства, сповідуваного громадою назорейів* (З. Косідовський, Оповіді євангелістів, перекл. з пол. Л. Родніна, В. Калюжна, 1985, 117); *Еволюція нічого не минає, не перескакує того, що їй належить пройти. А тут поспіль намагаються що-небудь перескочити. Обґрунтовують баламуть свідомості, а життя штовхає назад, у прірву. Через це стільки тупиків і розчарувань і смердючі лона застою* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 281). || *Глибина чогось, осердя, вмістище чого-н.* *Нікчема вихолить з лона народу, з утроби його чорної долі; нікчемі здається, що він знає, що таке народ, але конституційне поняття розбігається з його уявленнями і він приймає менш клопітне конституційне поняття* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 584); *Вчителі одностайно пророкували Святославі Конару славу й безсмертя на гарячому лоні української поезії, яке уособлює Степанида Іллівна Пресікаєнко* (А. Любка, Карбід, 2015, 52). **3.** *перен.* Про надра землі, глибину вод. *Дністер жевріє, вигнувшись веселкою, жадібно впивається тонами надвечір'я, а височенні тополі на обох берегах лукаво зазирають у його лono, ліниво і замислено перебираючи стрімкими вітами розсипане полум'яне намисто* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 73); *Поховали хорошу людину, повернули навіки у лono землі* (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 45). **◇ На лоні природи** – на відкритому повітрі, не в місті; на пленері. *Треба організувати маленький пікнік. Виїзд за місто, на лono природи* (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 702); **Прийняти (прийнятий) до лона (у лono) кого, чие** – зробити членом, частиною чого-н. *Певно, возлюбили боги Бравлина-воєводу. Але й новий бог прийняв його у своє лono. Авжеж! Переможців усі приймають з пошаною; возносять їх в усі віки* (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 119); *Деся у глибині душі Барджиль інколи сумнівався в тому, що новий іудейський бог істинно й щиро прийняв у своє лono родовитих хозар* (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 40); *Він [Бравлин] уже визнаний усіма владиками града володар, прийнятий у лono християнської віри, яку сповідують сугдейці* (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 120).

ло́же¹, -а, місц. на -і, с. 1. книжн. Місце для снання; постіль. З розпатланою кучмою чорного волосся, з запаленими, шаленими очима на зблідлому перекошеному обличчі, отець Йосип був страшний тоді в своїй навіженій пристрасті, і охоплена страхом жінка, розіп'ята на подружньому **ложі**, була безвільна перед його невситимими вимогами (Б. Антоненко-Давидович, Завищені оцінки, 1989, 452); Вийшло, як у Вергілія: «Хто сміху батьків не побачив, того Бог не вишанує трапезою, а Богиня **ложем**» (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 817); Батько влаштував коровині пухке **ложе**, нарубував на тиждень січки, наповнив жолоб сіном, а тоді ще виніс окраєць хліба (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 636); У кімнаті не топлено, ніякого запаху, цілком здорова Марселла сиділа між подушками на широкому двоспальному **ложі** (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 603); Ця дівчина ніколи не стане дружиною. Вона залишатиметься коханкою, навіть на подружньому **ложі** (Р. Андріяшик, Вибране: Романи, 2004, 275); Божя Матір воскресла, її було перенесено на небо. Саме тому іконографічно успіння зображують як сцену, де в центрі на **ложі** лежить Богоматір в оточенні апостолів, а Христос тримає її душу, сповиту як немовля, щоб перенести на небо (Т. Кара-Васильєва, Історія української вишивки, 2008, 72); Барджиль не запрошував тархана на гостину, не пропонував **ложя** для відпочинку, не прислав рабинь, щоб гостеві помили ноги (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 39); – Ходи-но, болярично, в ложницю, – зашамкотіла біля неї [Вісни] Косара й поштовхала її до **ложя**. – Я тобі зіллячка зварила доброго. Ось випий, заснеш. А я богам за тебе помолюсь... – Горбата стара Косара, певно, все чує і все знає, що діється в теремі (Р. Іванченко, Зрада..., 2013, 143); Цього вечора вона [Гелена] не стала принижувати себе з'явою перед їхні хамські очі. Хитаючись, наче п'яна, пішла до палацу, щоб лягти на своє холодне **ложе** (В. Лис, Маска, 2012, 116); Я понагнав сухий очерет, вимостив собі в папороті цісарське **ложе** і заходився знімати з себе та викручувати мокре шмаття (В. Шкляр, Троща, 2017, 44). ◇ **Прокру́стове ло́же**, книжн. – рамки або межі, затісні для когось або чогось (за ім'ям легендарного давньогрецького розбійника Прокруста, який відрубав або витягав жертвам ноги за розміром свого ложа. Чи не тому було так боляче саме за нього [Василя Стуса], що він, великий і народжений для великих діянь, так мучився в **прокрустовому ложі** й ніяк не міг зійтися з тими, що навчились у цьому ложі спати і співати (Є. Сверстюк, Блудні сини України, 1993, 142); У "Трояндах в траурі" я зовсім не мав наміру "повалити богів". Я виступаю в них проти нової релігії, проти лицемірів, які не без успіху намагаються перетворити марксизм у релігію, в **прокрустове ложе** для науки, мистецтва і любові (В. Симоненко, На схрещених мечях, 2004, 309); Звичайно, опікуватися проблемами мови, світогляду, етнополітики, книговидавання треба постійно, але намагання за будь-яку ціну втиснути їх у **прокрустове ложе** жор-

стких законоположень та інструкцій не завжди дає бажаний результат (П. Толочко, Несповідимі путі України, 2004, 54); **Смертне ложе** – місце, на якому людина вмирає або лежить мертва. *Успіння Богородиці* – одне з дванадцяти головних християнських свят, що поминає завершення земного життя Богородиці та її перехід у Божє царство. ..В центрі композиції – **смертне ложе**, на якому покоїться Богородиця, навколо неї зображено апостолів (Т. Кара-Васильєва, Історія української вишивки, 2008, 453).

2. Заглиблення в ґрунті, яким тече річка, струмок і т. ін.; син. річище, русло.